

Timo Suominen ja Maria Luostarinen

Kaijon harjanteelta katsellen

Kaitaisten kylän maisemanhoitosuunnitelma

Timo Suominen ja Maria Luostarinen

Kaijon harjanteelta katsellen

Kaitaisten kylän maisemanhoitosuunnitelma

Kaitaisten valtakunnallisesti arvokas maisema-alue,
Joroisten kunta, Etelä-Savo

1. Suunnittelutyön taustoja.....	5
2. Ihmisen maiseman historiaa ja kyläkulttuuria menneiltä vuosikymmeniltä.....	7
Seudun asutuksen ja maanviljelyn historiaa	7
Kajon kyläläisten haastattelukooste.....	8
3. Alueen luonnehdinta ja osa-alue suunnitelmat.....	11
Kajon maisemallinen luonne.....	11
Kajon rakennetun ympäristön luonne ja rakennusperintö	12
Osa-alue suunnitelmat	15
Hoitokohdeluettelo	17
4. Eri näkökulmia maisemanhoitoon.....	26
Kolmiportainen maisemamuutosluokitus	26
Peltoympäristön luonnon monimuotoisuus eli LUMO	27
Perinnebiotoopit	29
Metsäluonnon monimuotoisuuskohteet	30
Vesistöjen suojavyöhykkeet ja ojien laskeutusaltaat.....	33
5. Käytännön maisemanhoidon toimenpiteet.....	35
Esityöt ja sommittelu	35
Raivaus.....	35
Laidunnus	36
Niitto.....	37
Kulotus.....	37
6. Rakennusten hoito ja uudisrakentaminen	38
Ympäristön raivaus	39
Kattojen kunnostus.....	39
Hirsirunkotyöt	39
Pintakäsittely.....	40
Uudisrakentaminen	41
7. Rahoitus- ja toteutusmahdollisuudet.....	42
Ympäristötuen erityistuet.....	42
Rakennusten korjausavustukset.....	42
Hankerahoitus ja talkootyö	43
Ympäristönhoidon työllistämistyöt (YTY-työt)	43
Kirjallisuus	44
Liitteet	45
I. Keittomaalin valmistus.....	45
II. Riukuaidan tekeminen.....	46
III. Pöyhölän tuulimyllyn korjausohjeet.....	47
IV. Kajonkylän keskeisen alueen kartta 1931	50
V. Nykytilanteen kartta samalta alueelta	51

1. Suunnittelutyön taustoja

Joroisten Kaitaisten kylälle – jatkossa käytetään paikallista muotoa Kaijon kylä – yritettiin saada maisemasuunnitelmaa jo edellisellä ohjelmakaudella Leader-rahoitteisena. Tuolloin asian vieminen hankkeeksi kuitenkin raukesi tahdon puutteeseen kylällä. Käsillä olevan suunnittelutyön käynnisti Etelä-Savon ympäristökeskus kyläläisten aloitteesta kevättalvella 2001, jolloin kylällä pidettiin vesienkunnostuksen ja maisemanhoidon tiimoilta tapaamisia ensin pienemmällä porukalla, sitten kevään korvalla laajemmin 22. 4. Maastotyöt tehtiin pääosin toukokuussa ja elokuussa.

18.10.2001 pidettiin kylällä tilaisuus, jossa käytiin läpi maisemasuunnitelman luonnos, käsiteltiin järvien kunnostuksessa kesällä tapahtunutta ja väännettiin toimenpiteitä hankkeeksi. Kyläläisten osanotto oli runsasta kuten keväälläkin ja esittelijöinä olivat Maaseutukeskus Mikkelin, Etelä-Savon metsäkeskuksen ja Etelä-Savon ympäristökeskuksen asiantuntijat. Sirkku Laurila esitteli RaJuPuSu –LEADER:in hankerahoitusta.

Kaijon kylä on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, jonka ympäristöministeriön maisematyöryhmä on valinnut yhdeksi 150:stä paikallista maisemaperintöä hyvin edustavista alueista (*Arvokkaat maisema-alueet, mietintö 66, 1992*). Näiden alueiden tarkoitus on olla suomalaisen maiseman valiojoukkoa edustavuudeltaan ja paikallisilta erityispiirteiltään. Ne ovat valtaosaltaan tavallisia suomalaisia maatalousmaisemia, joissa on kuitenkin säilynyt jälkiä historiasta, paikallisesta rakennusperinnöstä ja joissa maisema näyttäytyy perinteisenä ja kauniina.

Maisema poikkeaa rakennetusta ympäristöstä, koska sen muuttuminen on jatkuva. Tosin rakennuskantakin muuttuu, mutta sitä voidaan suojella ja säilyttää tietyssä tilassaan. Maiseman kanssa näin ei ole, vain muutos on pysyvää. Pieni-alaisia kohteita voidaan hoitaa esim. perinteisillä viljelytavoilla, mutta laajemmat kokonaisuudet ovat kunkin ajan toimintatapojen, pohjimmiltaan taloudellisten tekijöiden muovaamia.

Peräjälkeen esittäytyvät, peltoharjanteelle sijoittuneet tilakeskukset viljelymaiseen ja laitumiseen sekä kapeiden järvien rantoja reunustavat lehtipuuvyöhykkeet ovat Kaijon ominta maisemaa. Timo Suominen

Maisemassa näkyy suoraan maatalouspolitiikan painotus tänä päivänä. Vähitellen on alettu kiinnittää huomiota ympäristömmme sisältämiin kauneusarvoihin, luonnonrikkauteen ja historiaan. Maaseudulla myös mökkimatkailu ja muu turismi hyötyvät suoraan kunnossa olevasta ympäristöstä. Aiemmin nämä tavoitteet on saavutettu itsestään, normaalin viljelytoiminnan

oheisina. Nyt niistä maksetaan erikseen ympäristötuissa ja viljelijän harteilla on sinänsä tärkeän ruoantuotannon lisäksi maaseudun laajan kulttuuri-perinnön ja maataloustuotantoon liittyvien luonnonarvojen säilyttäminen.

Kaijon arvomaiseman tilanne on tätä kirjoitettaessa vakaa. Viljelijöiden ikääntymisestä huolimatta on alueella edelleen jatkavia maatiloja. Peltoja on vuokrattu jatkaville maanviljelijöille eikä metsittäminen näy maisemassa häiritsevänä. Maiseman ilme on säilynyt tasapainoisena sen jatkuvan muutoksen määräämällä tavalla. Tärkeintä on ottaa myös jatkossa maiseman ja tilaympäristön ulkonäkökysymykset huomioon, jotta tilanne säilyisi hyvänä ja ehkä voisi kehittyä vieläkin paremmaksi.

Etelä-Savon ympäristökeskuksen tavoitteena on saada valtakunnallisesti arvokkaille maisema-alueille hoitosuunnitelma omalla alueellaan. Tätä tavoitetta on toteutettu yhteistyössä eri toimijatahojen kanssa: mm. Maaseutukeskus Mikkelin vetämässä hankkeessa on aiemmin laadittu hoitosuunnitelma Kaskiin vastaavalle maisema-alueelle Juvalla sekä Etelä-Savon Maakuntaliiton kanssa yhteistyössä Ristiinan Suurlahdentien maisemasuunnitelma.

Tämän suunnitelman on tilannut Etelä-Savon ympäristökeskus Maaseutukeskus Mikkeliltä ja suunnitelman on laatinut maisemanhoidon neuvoja Timo Suominen. Historiallisesti arvokkaan rakennuskannan säilyttämisestä ja hoidosta on kirjoittanut rakennuskonservaattori Maria Luostarinen. Kaijon kylältä suunnitelman historiaosuudessa ovat avustaneet Taina Laitinen, Kyösti Nissinen ja Sari Kauppi. Useimmat kylän maanviljelystä harjoittavista taloista on käyty läpi ja asukkaita haastateltu. Kiitokset tekstiin tutustumisesta ja asiantuntevista korjausehdotuksista Etelä-Savon ympäristökeskuksen biologi Saara Ryhäselle, Etelä-Savon metsäkeskuksen piirimetsänhoitaja Antti Heikkilälle sekä Etelä-Savon Maakuntaliiton neuvontarkehtitehti Kirsti Kovalle. Valokuvat ja piirroskuvitus ovat tekijöiden sekä Kyösti Nissisen arkistosta.

2. Ihmisen maiseman historiaa ja kyläkulttuuria menneiltä vuosikymmeniltä

Tähän kappaleeseen on koottu maiseman ja maanviljelyn kehittymisen yleistä historiaa. Se kertoo lyhyesti maanviljelyn leviämisestä Savossa. Kaijon kylältä on koottu tietoa 1900-luvun puolivälin elämästä, kyläympäristöstä ja sen käytöstä.

Seudun asutuksen ja maanviljelyn historiaa

Eteläisen Savon varhaisin asutus on vanhaan kivikautiseen pyyntikulttuuriin liittyvää. Kampakeraamiselta kaudelta tunnetaan Joroisista kaksi asuinpaikkaa suunnilleen ajalta 3000 vuotta ennen ajanlaskun alkua, mutta kattavampaa muinaismuistoinventointia ei ole tehty. Ilmastollisesti suotuisaa kampakeraamista aikaa seurasi viileämpi jakso. Ilmeisesti seutu on silloinkin pysynyt asuttuna, vaikka asutus on ollut harvemmassa.

Varsinainen maanviljelykseen perustunut asutus sai alkunsa ilmeisesti vasta rautakauden loppupuolella, uuden ajan koittaessa 1500-luvun alussa, joskin hämäläisiin viittaavat paikannimet (esim. *Kaijon Hämeen-mäki*) saattavat merkitä vanhempaa pysyvää asutusta. Joka tapauksessa Joroinen oli 1500-luvulla niitä reunimmaisista kanta-alueista, joilta asutus sitten levisi voimakkaasti ylemmäs Savoan. Hämeenmäellä on sijainnut eräs kylän vanhimmista kantataloista.

Hämeenmäen asuinpaikat ovat oletettavasti Kaijon vanhimpia: nimi viittaa jos ennen 1500-lukua alkaneeseen asutukseen. Timo Suominen

Savolainen asutushyöky ylitti entisen viljanviljelyrajan helposti. Sillä oli käytössään tehokas kaskikiertoviljely, joka ei kuitenkaan autoittanut maata, ja siihen täydellisesti sopiva viljalaji, kaskiruis. Yksi jyvä ei tuottanut muutamaa kortta vaan kourallisen niitä. Erämaihin hajalleen levinnyt uudisasutus vakiintui vähitellen kyliksi ja liikkuva elämäntapa muuttui pysyväksi asutukseksi.

Maiseman muuttuminen seuraavina vuosisatoina oli verikkaista, mutta vääjämätöntä. Kaskitalous oli merkittävässä asemassa, mutta myös peltoviljelyllä on pitkät perinteet maanlaadultaan suhteellisen hyvillä

pelloiksi raivatuilla mäkimailla. Paremmat kaskimaat raivattiin aikanaan pelloiksi, jolloin syntyivät lukuisat kiviaidat peltolohkojen reunoille. Niitä on vieläkin paikoin nähtävissä Kaijolla. Täyskorkeita kiviaitoja ilmeisesti alettiin suosia myös keisarillisella asetuksella jo 1800-luvun alkupuolella kylien lähimetsien harvettua runsaan puunkäytön vuoksi.

Peltoala lisääntyi vähitellen sotien runteleman yhteiskunnan rauhoituttua, kun Venäjä oli vallannut ensin osan Suomea 1700-luvulla ja sitten koko maan Suomen sodassa 1809. 1900-luvun alkuun mennessä oli lähes kaikki nykyään avoimena oleva peltotila jo avointa: maisema oli muutoin huomattavasti nykyistä avoimempi järvien rantojen ollessa laidunniittyinä tai heinämaina. Lähimetsät olivat luultavimmin melkoisen harvoja, karjan kulun ja polttopuun oton kuluttamia räaseikköjä.

Karja kulki väljämilla viljelysten ja kiviaitojen ulkopuolella ja ne päästettiin korkeintaan äpäreeseen heinän- ja viljankorjuun jälkeen. Luonnonniittyjä ja raivattuja niittyjä ei Etelä-Savon alueella ollut niin paljon kuin muualla maassa: itse asiassa maakunnan niittyala oli 1800-luvun lopulla valtakunnan alhaisin suhteessa peltoalaan, vain yhtä kymmenystä pelto-alaa suurempi. Kaskiahot muodostivat pitkään heinätalouden selkärangan ja kytkeytyivät näin nousevan maitotalouden alkukehitykseen. 1900-luvun alusta siirryttiin Mikkelin läänissä yhä lisääntyvässä määrin heinän peltoviljelyyn. Väljämetsät muodostivat jonkinlaisen luonnonniittyjen vastineen valoisine aukkopaikkoineen, joista karja sai etsiä, mitä suuhunsa sai.

Nautakarjan arvo maataloudelle nousi merkittävästi maidontuotannon kasvun myötä. Alkuaan karjan pääasiallinen tarkoitus oli tuottaa lantaa peltojen lannoitukseen.

Kaijon keskeisen kyläalueen pitäjänkartasta 1920-luvulta, 1931 täydennettynä, näkee vielä laajoja niitymaita alavilla rantamailla tai peltojen notkelmissa, etenkin Hämeenmäen nykyisten rinnepeltojen alapuolella (ks. liite IV). Kartan korjaus antaa viitteen, että Kekunhaka olisi raivattu suosta niityksi hieman ennen vuotta -31. Useimmat tuon ajan niittyalueet kasvavat tänään metsää ja loput on raivattu pelloiksi. Kartta näyttää niittyjen raivaamisen pelloiksi jatkuneen vielä tuolloin. Kylän olemus on tuttu: avoimuutta on kuitenkin ollut enemmän ja asutus on liittynyt toimivaan maatalaan. Toisaalta pienet pitkittäiset niitytilkut peltoalueilla ovat antaneet maisemaan omaa ilmettään. Kylätie on suunnilleen nykyisellä paikallaan, sen kaakkoispäähän on juuri tehty nykyisin 5-tielle johtava tieura.

Kaijon kyläläisten haastattelukooste

Kylän keskeinen kokoontumispaikka on ollut entinen maamiesseuran talo, joka paloi 1960-luvulla (sijainnut Hiidenmäen ja nykyisen kaupan välissä). Talossa pidettiin mm. näytelmäkerhoa, iltamia, kiertävän teatterin esityksiä ja voimistelujoukkueen harjoituksia. Talo siirtyi jo 1939 kaupan omistajien Nykästen omistukseen. Kokoontumispaikoiksi muodostuivat vähitellen kauppa ja koulu. Koulun lisäksi muita yleisiä tiloja ei ole ollut. Anttilan tien varressa on ollut Osuuspankki, kaupalta eteenpäin viljamakasiini, joka on nykyisin Vihtalassa. Puhelinkeskus on ollut Hiidenmäen notkossa. Meijerin aiempi sijaintipaikka oli Vanha Kumpuinen, rakennus on yhä tallella. Myöhemmin meijeri on ollut Anttilassa, minkä jälkeen maidot on alettu kuljettaa Joroisiin. Pihlaan rannalla on ollut suojeluskunnan ampumarata. Ravikilpailuja on pidetty järvien jäällä ja tiellä esim. välillä Paajala – 5-tie. Pilkkikilpailuja on pidetty talvella mm. Paljon jäällä. 1950-luvulla Paljon

jäällä oli yleisölennot. Uimapaikkoja ovat olleet Pihlaan ranta, Paljon eteläpäässä Paunosen ranta, pohjoispäässä Muhosen ranta, Haapasella kivi ja Haiseva.

Kiikkupaikkoja on ollut mm. Kiikunkankaalla, Eteläselän tien varressa ja aiemmin Hiienmäellä. Eteläselän tien varren kiikun harmistunut naapuri tervasi, jotta sitä ei käytettäisi. Pesäpalloa on pelattu kylän eteläpäässä Pikon tienhaaran niityllä, pohjoispäässä Härkälänmäellä. Kekunhaka ja myöhemmin Hiienmäen Kostion ranta ovat olleet kortinpelupaikkoja. Latotansseja on järjestetty mm. Paunolan ladossa ja Renssillä. Pelimanni kylällä on ollut vain vähän aikaa ennen sotaa, muuten musiikkia on soitettu grammarilla.

Seppä Taavetti Purasen paja on ollut Paajalaa vastapäätä. Hänen jälkeensä seppänä oli vähän aikaa Oiva Montonen Härkälänmäen varressa. Ompelijoita on ollut Lois-Vihtalassa Viljakainen ja Katri Pitkänen. Monet ompelivat itse vaatteensa mm. itsekasvatetusta pellavasta. Suutarit ja puusepät kiersivät talosta toiseen. (Taina Laitisella Kaitaisen kylällä on nauhalla Lauri Viljakaisen haastattelussa tarkka kuvaus puusepistä ja ompelijoista.)

Saha kylällä on ollut Pitkälässä, hiilenpolttoa taas Härkälänmäellä, Viljakaisessa ja eteläkylällä. Pitkälän sahan lokomotiivilla on tuotettu Pärnälään, Pitkälään ja Häyrylään sähköä. Sähköverkko kylälle saatiin 1951.

Ruiskuhilaita ja ohrapeltoa Kaitaisilla 1950-luvulla. Kyösti Nissisen arkisto.

Kylän vanhin talo on ollut Mustola Hämeenmäellä, toiseksi vanhin Rytkölä. Vanhoja hyvin säilyneitä pihapiirejä ovat Pöyhölä ja Nissilä sekä Markkala (Kaipainen), joka on ilmeisesti yksi vanhimpia. Mahdollisesti Vihtalassa (Kaukola) ja Pärnälässä on vanhoja kunnostettavia, melko alkuperäisiä rakennuksia. Maitolavoja löytyy Markkasilta, Katri Pitkäseltä, Kaipaisen kohdalta ja Vihtalasta.

Vanha 5-tie on kulkenut kylän läpi, se muuttuu Kohisevantieksi Häyrylän ja Pitkälän välisestä mutkasta. Nykyinen tienpohja uudelle 5-tielle on tehty 1935. Kulkureitteinä eteläkylältä on käytetty pitkiä järvien selännteitä. Eteläselältä on tultu polkua pitkin Kaidan päähän ja siitä Pärnälän, Pitkälän kautta "roskanpolttomutkaan". Tien aiemmasta linjauksesta on eri tietoja.

Pakinmaalta kulkureitti on tullut Sopen (Nissilän) kautta ja Paljon pohjoispuolelta kylälle polkuja pitkin tai osittain veneellä. Kaidan ja Paljon eteläpää on ollut soista maata. Ainakin Pakinmaan tietä ja aiemmin Kohisevantietä on pidetty kunnossa talokohtaisesti. Talon kunnossapidettäväksi velvoitettu pätkä oli paalutettu. Tie on parantunut vähitellen. Tien linjauksesta kaupalta Lahnalahteen ei ole tietoa. Härkälänmäeltä tie on tullut Vanha-Kumpuisen lähelle Pihlaksen rantoja myöten. Nykyisen Härkälänmäen tien alueella on ollut kunnan maita.

Vesireittejä kylällä on käytetty ilmeisesti melko vähän. Kuitenkin Pöyhölän väki kulki kesäisinkin Paljon yli säännöllisesti aina 60-luvulle saakka. Viljakaisen lehmien kesälypsyapaikka Härkälänmäellä päin on ollut järven takana ja maito on kuljetettu veneellä. Talvella jäitä myöten kuljettiin Paljon ja Kostion yli kaupalle. Usein toistuvat jään ylitykset aiheuttivat myös monia hukkumisia. Kauempana asuneet koululaiset ovat olleet kouluviikon aikana majoituksessa kylällä. Esim. Rossin pojat ovat olleet Häyrilässä viikot. Pojista toinen hukkui Kaidan rantaan.

Järvien rannat ovat olleet karjanlaitumia. Loiset eli maattomat ovat hakeet järvestä ruokoa ja heinää lehmien rehuksi. Hiidenmäen tilalta on näkynyt Kostiolle vielä 1950-luvulla, kun karja kulki hakamaisella rantakais-taleella. Järvien virkistysarvo on ollut laaja. Yleisessä käytössä olleista rannoista osa on umpeutunut, osa rakennettu yksityiskäyttöön.

Peltopinta-ala on kasvanut melko vähän. Nykyiset pellot ovat olleet viljelyksessä kauan. Osittain metsästä raivattuja peltoja on myöhemmin metsitetty uudelleen. Metsitystä kylällä on tehty viimeiset 10 vuotta, mikä alkaa vähitellen näkyä maisemassa. Peltojen sarkaojat ovat olleet tiheässä, n. 9 metrin välein. Ojien määrää on vähennetty, jotta koneilla mahdollaan liikkumaan. Maatalous kylällä on ollut perinteisesti sekamaataloutta. Talois-sa on ollut lemiä, lampaita, sikoja, hevosia ja kanoja. Pelloilla on kasvatettu viljaa, pellavaa, hennettä yms. Kivikasoja ym. on raivattu.

Toiminnassa oleva haka löytyy Pulliaisilta Härkälänmäeltä. Karja on ollut väljämetsissä eli toisin sanoen vapaana metsissä, usein useamman talon lehmät yhdessä. Lypsyapaikka on viety kesällä lähemmäs karjaa. Paajalan lehmät ovat olleet Viinamäellä Kohisevantien varressa kesät. Osittain on käytetty isoja yhteislaitumia. Esimerkiksi Sopen ja Katri Pitkäsen välillä on ollut iso aitaus (välimatka 1,5 km). Aita poistettiin, kun 5-tie rakennettiin 1930-luvulla. Viimeisiä kaskia oli Putkosesta 5-tien poikki Papinahoon ja Sopen Papinahoon ilmeisesti sotien välillä. Nauriskuoppia löytyy vielä metsistä, mm. 5-tien läheltä.

Kylässä on ollut sotavankeja Häyrilässä, Vihtalassa, Juuvinniemiellä ja Pitkälässä. Väli rauhan aikana sotilaita majoitettiin kylälle. Anttilassa oli up-seereita, Vihtalassa navetan vinnissä sotilaita. Kenttäkeittiö oli Vihta-lassa. Rytkölän tytöt pesivät sotilaiden vaatteita Paljon pohjoispäässä paljussa keittämällä.

Kylän ensimmäinen polkupyörä oli Alapellossa. Auto on ollut mm. Pitkälässä ja Pärnälässä. Ensimmäinen puimakone oli ilmeisesti Häyrilässä. Sonniosuuskunta on pitänyt sonnia eri taloissa. Maamiesseuralla on ollut yhteisiä koneita mm. pellavaloukku ja myöhemmin perunan multaamiskone.

3. Alueen luonnehdinta ja osa-alue suunnitelmat

Tässä kappaleessa kuvataan Kaijon maiseman omimpia piirteitä ja kerrotaan Kaijon eri tyyppisten vanhojen rakennusten luonteesta ja rakennusperinnöstä. Lopuksi maisemanhoitokohteet ja kunnostettavat rakennukset toimenpide-ehdotuksineen on lueteltu osa-alueittain.

Puurivit jaksottavat peltoaukeita tiellä kuljettaessa. Tienvierien yksittäispuut ovat avoimen peltomaiseman kauniita yksityiskohtia. Timo Suominen

Kaijon maisemallinen luonne

Kaijon valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen lisäksi tähän suunnitelmaan sisältyy katsaus Härkälänmäen suuntaan ja Pakinmaalle, jotka sivuavat varsinaista maisema-aluetta. Koko tarkastelualueella näkyy selvänä maiseman vahva suuntautuneisuus. Peltoaukeiden suhteellisen kapeuden ja pitkänomaisuuden vuoksi lähimetsien ja metsänreunojen merkitys kylämaisemassa korostuu. Tummat metsänreunat luovat kontrastin loivasti kaartuville pelloille ja toisinaan kapea puustokaistale viljelylohkojen välissä sallii näkemäyhteyden peltojen välillä.

Pitkulaiset järvet ja pienvedet rikastuttavat maisemaa maaston suunnassa, mutta niitä ei havaitse kylän teiltä kuin sivummalla, kuten *Paljon* ja *Alimmais*en välisellä viljelyaukealla sekä eteläisen Kaijonkylän selänteellä. Vaikka järvi näkyy selvästi rantapuuston läpi, on luontainen rantavyöhyke yleensä muutaman kymmenen metrin vahvuinen ja sellaisenaan jo toimii valumavesien suodattajana. Vesistön suojavyöhykkeen tarvetta on vielä tarkasteltava erikseen mahdollisen kylähankkeen yhteydessä; myös laajojen metsäalueiden ojituksilla on vaikutusta vesien tilaan (*kts. luku 4, kohta Vesistöjen suojavyöhykkeet ja ojien laskeutusaltaat*)

Maatalous on edelleen alueella lypsykarjapainotteista, joskin pienten tilojen väheneminen on suurentanut jäljellejääviä yksiköitä. Pellot ovat pysyneet joitakin harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta avoimina vuokrausjärjestelyin, myös yksi maatalouden ympäristötuen erityistukisopimus on näkyvällä alueella. Eräät nykyään vesakkoa tai nuorta lehtipuustoa kasvavat alueet herättävät kysymyksen niiden lähimenneisyydestä: onko paikalla kenties ollut laidunaluetta – haka, niittyä?

Kaijon kylätie on – moitteista huolimatta – edelleen kylätien oloinen ja maisemaan sopiva. Rakentamisen suhde kylätiehen on läheinen: entiset

tien linjat ovat paikoin kulkeneet tilakeskusten kautta ja nykyinenkin tie sivuaa useaa tilaa jopa halkaisten eräitä tilakeskuksia. Tien mahdollinen kunnostus on syytä tehdä niin, ettei tietä kovin paljon nosteta: liiallinen korottaminen jättäisi sivutiet ja pienet pihapiirit tiehen verrattuna toisarvoisiksi.

Kaitaisten kylätien ensinäkymä. Pärnälän karjapihan alkuperäisessä asussaan säilyneet rakennukset muodostavat komean kokonaisuuden. Kuusikuja suojaa pihaan vievää tietä lumituiskuilta. Maria Luostarinen

Kaijon rakennetun ympäristön luonne ja rakennusperintö

Rakentamisen sijoittuminen noudattaa paljolti perinteistä sijoitusta ja peltoalueiden ilme tilakeskuksineen on pysynyt 1930-luvun asussa; luultavasti tilakeskukset ovat sijoittuneet samoille paikoille jo satoja vuosia tätä ennen. Sotien jälkeen pientaloasutusta on sijoittunut koulun tuntumaan ja Hämeenmäen kaakkoispuolelle. Viimemainittu on rintamamiestalotyypistä eikä näy tielle tienvarren taloja lukuun ottamatta.

Pihapiirit

Tilojen rakennukset muodostavat tarkoituksenmukaisen kokonaisuuden, jossa kaikilla rakennuksilla on oma paikkansa. Kyseessä on yleensä väljä, nurkistaan avoin pihapiiri. Vaikka asemakaava on suorakulmainen, ei säännöllistä umpipihaa ole täällä käytetty. Pihatilan rajauksessa on hyödynnetty paljon puustoa. Monilla tiloilla sisääntulotietä koristavat puurivit ja monilajiset puukujat jakaen näin pitkittäistä peltotilaa. Myös yksittäispuilla on merkittävä asemansa sekä pihossa että peltomaisemassa.

Päärakennukset

Päärakennukset ovat melko leveärunkoisia, pitkänomaisia, harjakattoisia ja yksikerroksisia. Sisäänkäyntejä on usein ollut kaksi. Nämä kooltaan melko pienet, harjakattoiset kuistit on sijoitettu keskeisesti rakennuksen pitkälle seinustalle tai sisäänkäynnit on yhdistetty toisiinsa avoterassilla. Tällainen vanha avokuistityyppi on palautettu mm. Vanhan Kumpulan päärakennukseen. Vaakalaudoituksella vuorattujen päärakennusten lisäksi alueella on ollut myös rappauspintaisia päärakennuksia, kuten esimerkiksi Pärnälässä. Korjauksen myötä rappauspinnointi on kuitenkin korvattu laudoituksella.

Vanhan Kumpulan päärakennus on alueen ainoita ulkoasultaan alkuperäisenä säilyneitä päärakennuksia. Muista alueen päärakennuksista poiketen pitkää julkisivua on rytmitetty symmetrisillä päätykolmioaiheilla. Maria Luostarinen

Vanhan Kumpulan suurikokoinen, nykyisin käyttämätön navetta, jonka karjahuoneen lattia- ja välipohjarakenteita on vahvistettu betonoinneilla, kuten niin monessa muussakin alueen navetassa. Maria Luostarinen

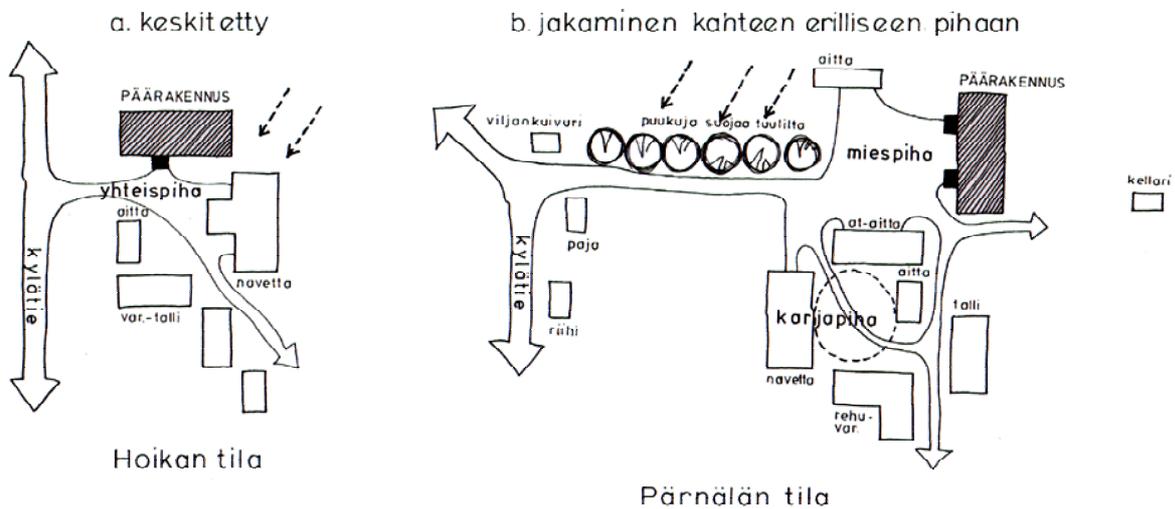
Navetat

Kylä on yhä elävä ja koska pääelinkeinona on karjatalous, on suurin osa navetoista yhä käytössä. Navetat ovat olleet suurikokoisia ja komeita, karjakoko on ollut suuri jo ennen EU-aikaa. Navettojen toteutustekniikka vaihtelee, joukossa on pieniä jopa maapohjallisia hirsinavettoja, suuria kivi-navettoja ja sota-aikaan muurattuja sementtitiilinavettoja. Kaikki ovat hienoja esimerkkejä oman aikansa rakennustekniikoista. Pärnälän tilalla kaksikerroksinen navetta edustaa alueen toteutusteknisesti taidokkainta navettatyyppiä, myös Vanhan Kumpulan ja Hiidenmäen navetat ovat näyttäviä. Kaikki edellä mainitut suurnavetat ovat tällä hetkellä kylmillään.

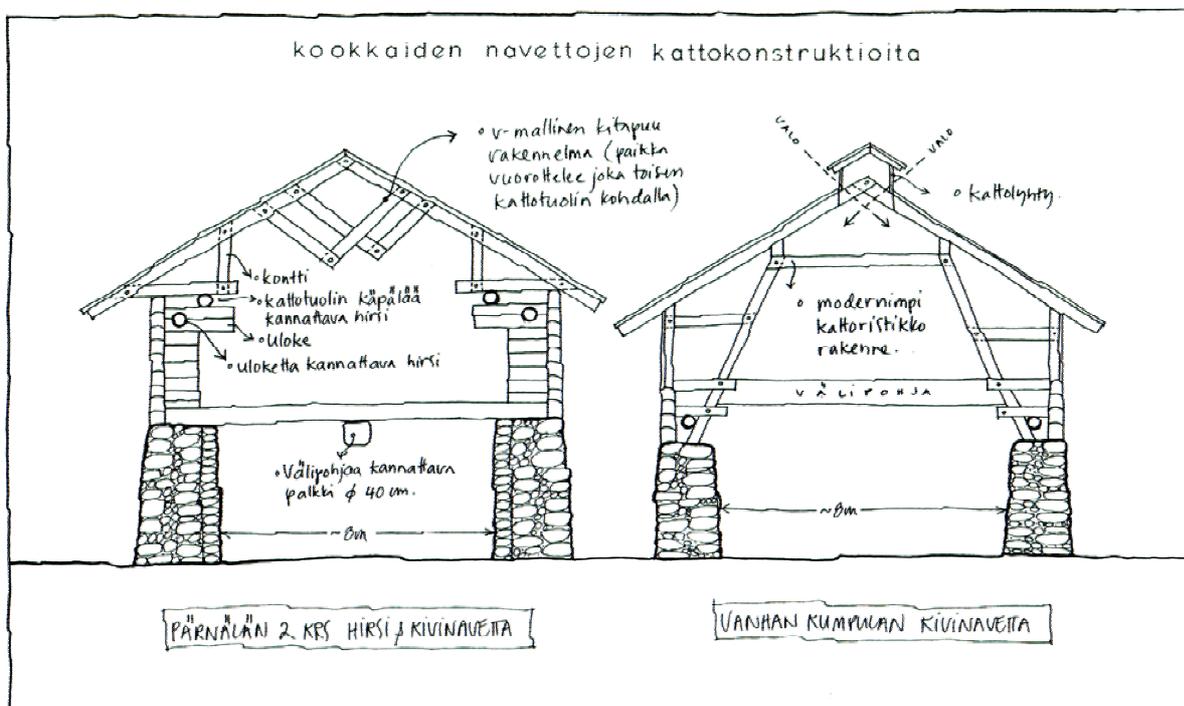
Aitat

Aitat ovat suunnittelualueella kaksikerroksisia ja luhdillisia, joten ne poikkeavat muodoltaan selvästi Etelä-Savolle tyypillisestä pitkästä, yksikerroksisesta aittatyyppistä. Useimmissa aitoissa kaide on koottu väljästi

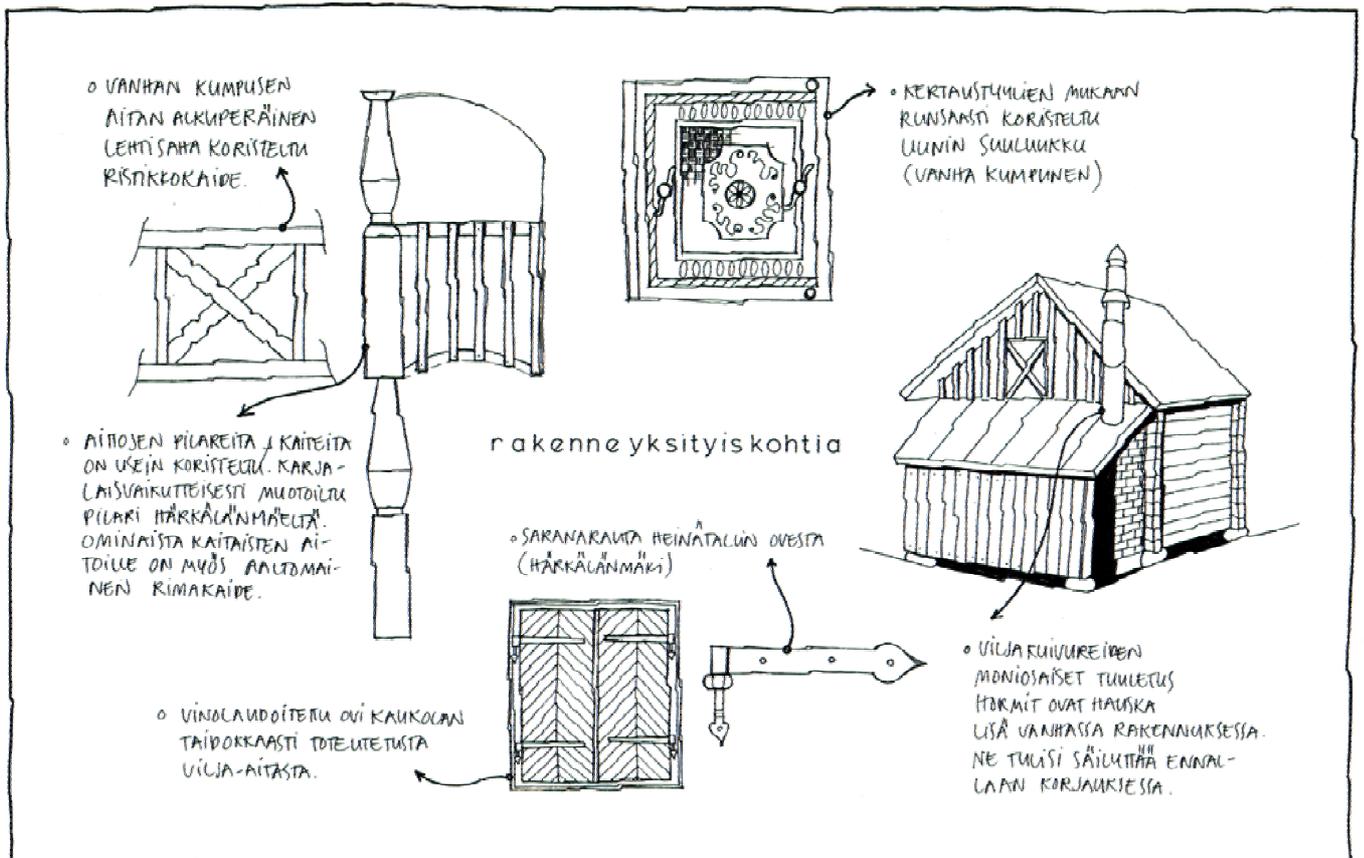
pystyrimoituksella ja rimoituksen ylä- tai alaosa on leikattu kaarevaan aaltokuvioon. Rimakaide on saattanut olla sota-ajan uudistus, joka on levinnyt kulovalkean tavoin yhdeltä tilalta toiselle. Luhtien pilareita on paikoin koristeltu leikkaamalla kantikkaisiin tolppiin kulmikkaita ja kaarevia muotoja. Vastaavantyyppinen pilareiden koristelutapa on ollut yleistä etenkin Karjalassa. Varsinainen aittojen helmi sijaitsee Kaukolan kahtiajakautuneen pihapiirin eteläpuolella, jossa taidokkaasti toteutettu, salvotuin jyvälarein varustettu vilja-aitta seisoo yhä ryhdikkäänä.

Pihapiirin toimintojen jakaantuminen: Kaitaisten alueella rakennukset muodostavat nurkista avoimen pihapiirin. Härkälänmäellä sijaitsevassa pihapiirissä kaikki pihan toiminnot keskittyvät navetan ja päärakennuksen välin, kun taas Pärnälässä piha-alue on toiminnallisesti jaettu kahteen erilliseen pihaan, edustus- eli miespihaan ja työ- eli karjapihaan. Maria Luostarinen

Suurimpien navettojen erilaisia kattokonstruktioita. Pitkien jänneväliden vuoksi rakenteet on taidokkaasti suunniteltu ja huolella toteutettu. Pärnälän navetassa on veistetyt ruotsalaiset kattotuolit, kun taas Vanhan Kumpulan navettaan on valittu modernimpi ristikkorakenne. Valonsaanti ullakotilaan on järjestetty kattolyhdyn kautta. Maria Luostarinen

Yksittäisiä otoksia suunnittelualueella esiintyneistä rakennedetaljeista. Maria Luostarinen

Osa-aluesuunnitelmat

Maisemasuunnitelman yksittäiset hoitokohteet on esitetty neljässä osassa: eteläinen Kaijonkylä, pohjoinen Kaijonkylä, Härkälänmäen suunta sekä Pakinmaa. Joitakin kyläkokouksen ryhmätöihin pohjautuvia ehdotuksia tuodaan esiin yleisluontoisesti. Kylätien varrella sijaitsevien kunnostettavien rakennuskohteiden otos perustuu yhden päivän aikana tehtyihin havaintoihin, joten lista ei kata koko suunnittelualueen korjausta tarvitsevia rakennuksia.

Keskeiset peltoalueet kylällä on jaoteltu luokkiin I ja II. Näiden tarkoitus on osoittaa, mitkä peltoaukeat ovat kylämaiseman kannalta keskeisimpiä tiellä liikuttaessa, mitkä taas mahdollisesti juuri sen kohdan asukkaille tärkeitä mutta suuremmissa maisemakokonaisuudessa näkymättömiin tai syrjemmäksi jääviä alueita. Tämä ei silti tarkoita II-luokan alueiden olevan vähäarvoisia. Luokittelu ei puutu sinänsä tärkeisiin peltoalueiden kulttuuriarvoihin, joita saattavat olla esim. tietyn pellon asema vanhimpana alueelta tiedettynä, tunnesuhde pellon raivanneisiin esivanhempiin tai peltoympäristö arvokkaan, seudulle tyypillisen, historiallisen rakennusryhmän luonnollisena ympäristönä. Nämä arvot ovat kaikki tärkeitä eikä niiden merkitystä pidä väheksyä.

Maisema-alueen ytimessä olevat avoimet peltoalueet ovat etusijalla, koska niistä muodostuu arvokkaan kokonaisuuden keskeisin olemus. Muut, syrjemmällä sijaitsevat kohteet täydentävät tätä ydintä, antavat sille

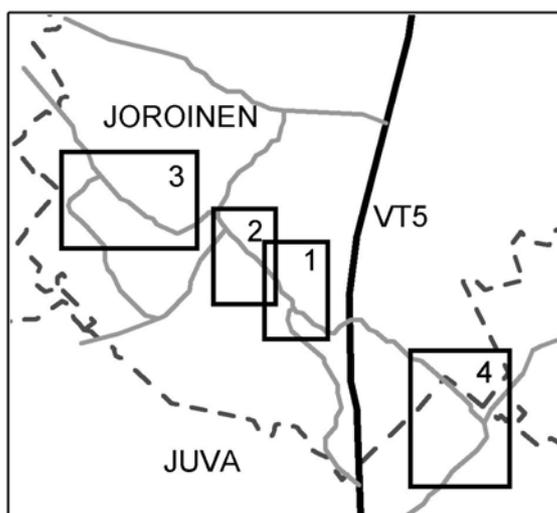
syvyyttä ja mielenkiintoa. Siksi ne ovat yhtä lailla tärkeitä: toinen puoli arvomaisemaa. Usein niiden arvo luonnon monimuotoisuuden kannalta on jopa merkittävämpi kuin ydinalueen.

Vaikka Pöyhölän pihapiiri perinnebiotooppeineen ei näy muualle, kokonaisuus on monine arvokohteineen Kaijonkylän merkittävimpiä. Timo Suominen

Hoitokohdeluettelo

Hoitokohdeluettelon suunnitelmapakarttojen sijainti toisiinsa nähden:

Kaijon eteläkylä

1. Kylälle tullessa vasemmalla puolella oleva tiehen asti rajautuva hakkuu-
aukea: lehtipuustoon perustuvan 10-15 m leveän reunan kehittäminen
nuorta puustoa valikoimalla, yksittäisiä havupuita tai havupuuryhmiä jättä-
en.
2. Pärnäjä
  - karjapihan rakennukset kokonaisuudessaan
    - kattojen kunnostaminen on ensisijainen toimenpide, jotta raken-
nusten rungot säilyisivät vaurioitta
  - viljakuivuri
    - huopakaton uusiminen joko tiilenpunaisella tai mustalla huovalla
vanhaa toteutustekniikka noudattaen (ilman räystäshuopaa).
Huopa esim. Lemminkäisen PIKIPOIKA supra 7, hienosirotehuopa
    - ympäröivän maan muotoilu rakennuksesta poispäin johtavaksi
    - maalaus keittomaalilla: seinät italianpunaiset, ovi oranssinpunai-
nen
    - eduskopin kunnostus tai poistaminen
  - paja
    - puuston raivaus rakennuksen ympäriltä
    - huopakaton uusiminen, kts. edellinen
    - rungon tukeminen veistetyin följarein (125x125 mm) tai karapuin
3. Kylätien tienhaara ja sen viereinen viljankuivurin takainen alue: alue
laidunnukseen jos mahdollista, tienlaitaan riukuaitaa. Risteyksen ilmettä
voisi kohentaa maitolavalla ja yksittäispuilla.
4. Kylätie: tienhoidon historialliset reviirotilat tilojen rajoille.
5. Yksityinen roskanpolttopaikka tien varressa: toiminta lopetettava.
6. Häyriä
  - navetan peltikaton maalaus (tiilenpunainen tai grafiitinharmaa).
  - aitan maalaaminen öljymaalilla (keittomaalia ei voi tässä kohteessa
käyttää, koska edellinen maalaus on tehty mitä ilmeisimmin lateksi-
maalilla).

7. Vanhan riihen/tallin lähin ympäristö: onko ollut ennen mahdollisesti tapaamispaikka? Ilmoitustaululle ainakin luonteva paikka.
8. Paunolan vanha kyläkauppa
- maastonmuotoilu rakennuksesta poispäin viettäväksi, siten että syntyy loiva niskaoja rakennuksen ympärille
  - ikkunoiden kunnostus (esim. sisäpuutteiden siirtäminen ulkopuutteiksi, jos ulkopuutteiden korjaaminen osoittautuu liian työlääksi)
  - tukipienaoven kunnostus
  - rakennuksen maalaus (alkuperäinen maalityyppi ja -sävy olisi tarkistettava)
  - huopakaton uusiminen

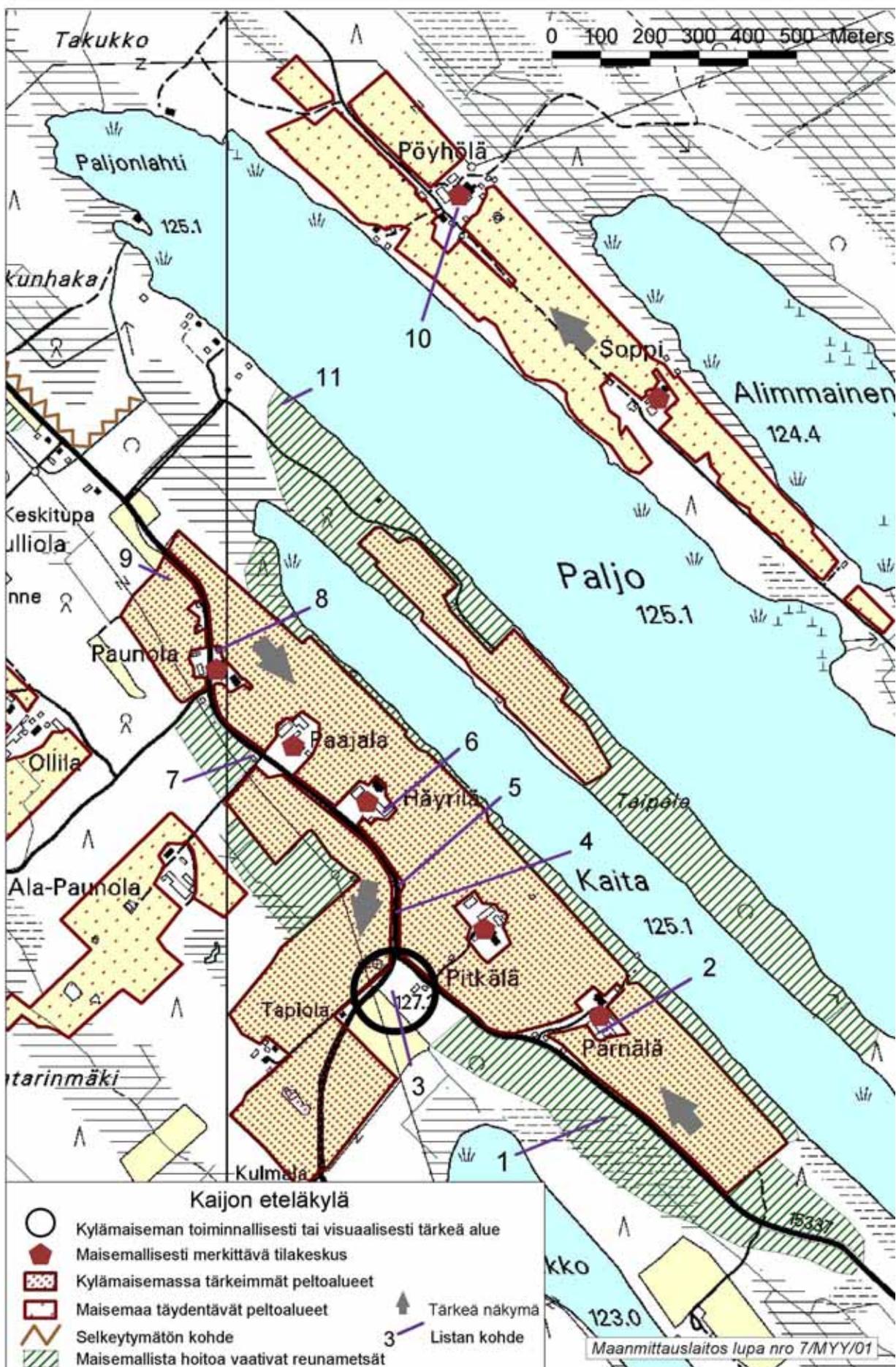
Paunolan pienen kyläkaupan kunnostaminen säilyttäisi osan kylän toiminnan ja asutuksen historiaa. Kaitaisten kylätien varrella on myös muita purku-uhan alaisia pientiloja. Maria Luostarinen

9. Paunolan peltoaukean pohjoispää: muuten siisti viljelty peltoaukea, mutta pusikko pois ojien kohdalta! Näkymää Kaidalle voitaisiin avata kesää ajatellen: rannan varovainen maisemallinen raivaus. (Kts. ohjeistus luku 5. Käytännön maisemanhoidon toimenpiteet)
10. Pöyhölä–Nissilän peltoaukean maisema on komea, seudulle tyypillinen loivalla järvien rajaamalla viljelyharjanteella sijaitseva aukea, josta perinteiset rakennukset ja monet erityiskohteet tekevät erityisen kiinnostavan. Kylän mahdollisten luonto- tai kulttuuripolkujen linjaamiseen se on omiaan. Viljely ja laidunnus on tässäkin parasta maisemanhoitoa: jatkossa aukean maisemallisen ja historiallisen ilmeen säilyminen on turvattava vaikka vuokrajärjestelyin tai talkoilla.

Pöyhölän tuulimyly on suunnittelualueen ainut tuulimyly, ja se on ollut käyttämättömänä viimeiset 60 vuotta. Tästä huolimatta se on säilynyt rakenteellisesti hyväkuntoisena. Pöyhölän mylly luetaan Keski-Suomessa yleisiin varvasmylyihin, joissa myllyn koko yläosa pyörii keskiakselin ympärillä. **Kunnostuksen pääkohdat löytyvät liitteestä III.**

11. Mahdollinen uimapaikka *Paljon* länsirannassa.

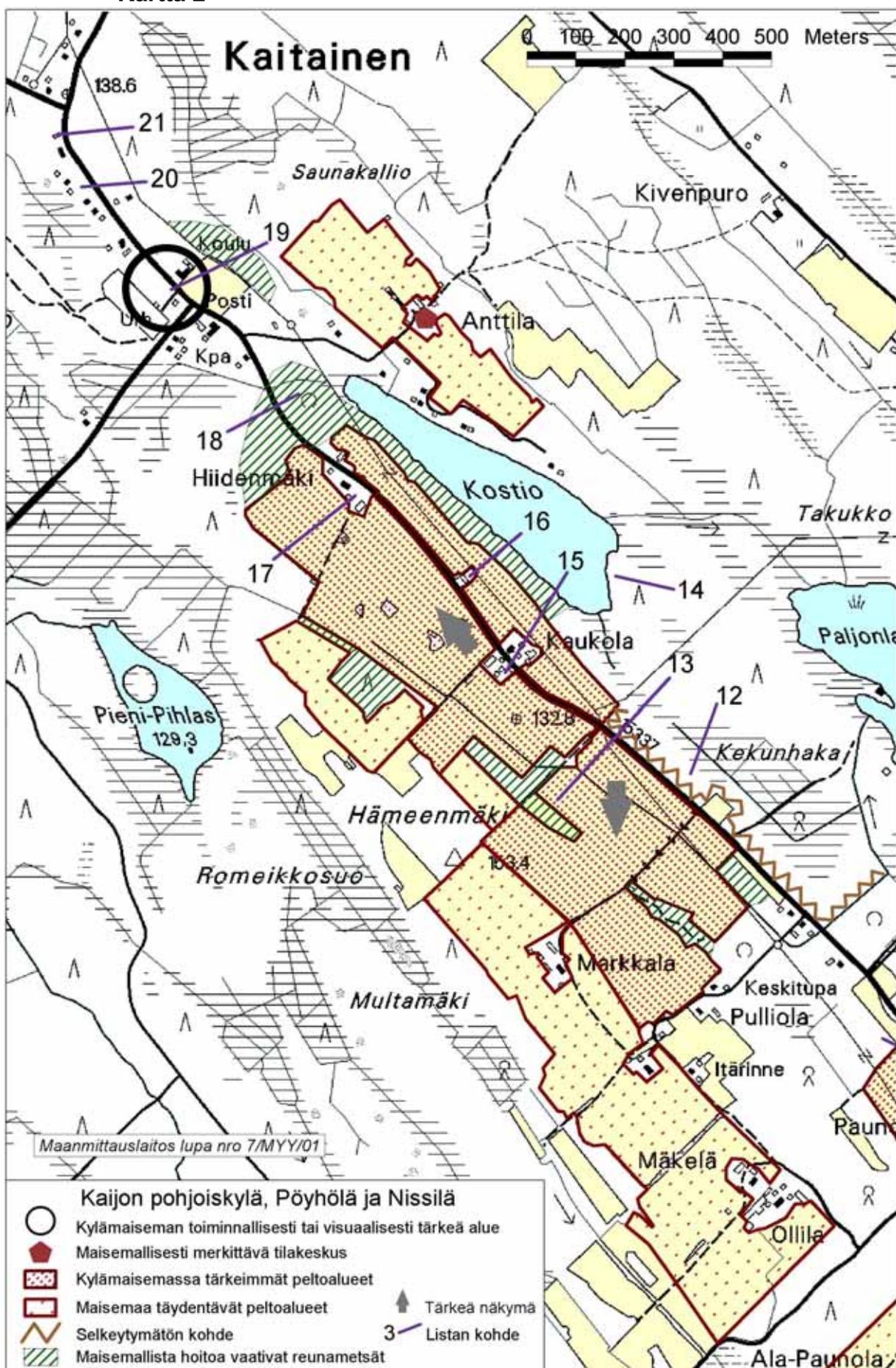
KARTTA 1

Kaijon pohjoiskylä, Pöyhölä ja Nissilä

12. Välialue ennen Hämeenmäen peltoaukeaa: Onko Kekunhaan uusintalaidunnukseen mahdollisuuksia? Pisteaita kruunaisi hakamaan laitaa. Reuna-alueita voi ulkonäöltä parantaa sallimalla erilajisten yksittäisten puiden kasvun koivikon reunoilla sekä muokkaamalla tienviereisiä reunoja hakamaiseen asuun. Aluetta voidaan myös niittää tai laiduntaa.
13. Hämeenmäen peltoaukeat: harvapuustoisten välikaistojen säilyttäminen maisemallisesti tärkeää. Hämeenmäen tienhaaran vastapuolista puustoa voisi jatkossa hoitaa hakamaisena, niittäen tai laiduntaen, tienvarteen esim. riukuaitaa.
14. Mahdollinen uimapaikka: Kostion eteläpään pieni kumpare.
15. Kaukola
  - maitolaiturin jalustan korjaus (kts. periaatepiirros maitolaiturin korjauksesta).
  - sauna
    - ympäröivän maanpinnan alentaminen
    - huopakaton uusiminen
    - ikkunoiden kunnostus (maalaukset ja paikkaaminen)
16. Vihtalan entinen pientila: kunnostus asuin- tai matkailukäyttöön (*kylätupa: myyntiin kyläläisten tuotteita tai muita palveluja*). Minimikorjaustoimenpiteet, jotta rakennukset säilyisivät paikoillaan: katteen uusiminen, kasvillisuuden raivaus rakennusten ympäriltä. Toissijaisesti uudisrakennuksen tontiksi. Jos rakennus puretaan, dokumentointi mustavalkovalokuvoin.
17. Hiidenmäen pihapiiri: alueellista omaleimaisuutta. Hiidenmäen tilan kulttuurikasvillisuus peltoaukean maisemassa leimaa antavaa. Navetan ja tienvarsitallin säilyttäminen nykyasussaan. Kellarikummun esille otto.
18. Pohjoisosan hakkuaukko: nykytilassaan antaa jyrkähkään mäkeen valoisuutta ja tilantuntua. Hakkuu ei ole aina maiseman kannalta huono asia. Jatkossa tulisi pyrkiä pitämään tien puoleinen reuna puustosta lehtipuuvoittoisena ja hieman täystuuheaa taimikkoa harvempana esim. 10–15 m leveältä. Tien reunassa kannattaa suosia näyttäviä yksittäisiä puita ja pensaita, kuten pihlajia, raitoja, katajia, ruusuja, jos niitä esiintyy.
19. Kaupan ja koulun alue, urheilukentän tienoo: kylän toiminnallista keskipistettä. Kyläillassa ehdotettiin urheilukentän sitomista osaksi muuta toimintaa esim. grillikodan avulla; luonteva luonto/vaelluspolun alkupiste. Epäselvä tien ja kentän välialue koululaisten oppityöalueeksi (niitty, kasvi- ma, elämysrata). Tarkempi suunnitelma on tarpeen.
20. Kylän pohjoisosan omakotiasutus: nykyaikaisia pientaloja, osittain vanhoista uusittuja tai alkuperäisiä. Ilme on vaihteleva, kuten pientaloasutuksessa yleensäkin. Kovin erityyppisiä aitaratkaisuja tielle päin on syytä välttää: kuusi- aita on hyvä mikäli auraslumesta ei ole haittaa. Yleisesti ottaen yksinkertainen puuaita (orsiaita) on parempi ratkaisu; maatalouteen viittaavat erimalliset riukuaidat eivät useinkaan ole edukseen omakotipiha- ssa.
21. Kyläkeskuksen entinen kauppa. Vanhan vaalean piha- tai asuinrakennuksen ylläpitokorjaus: maalaukset vaalealla öljymaalilla ja puuston raivaus rakennuksen ympäriltä.

Kartta 2

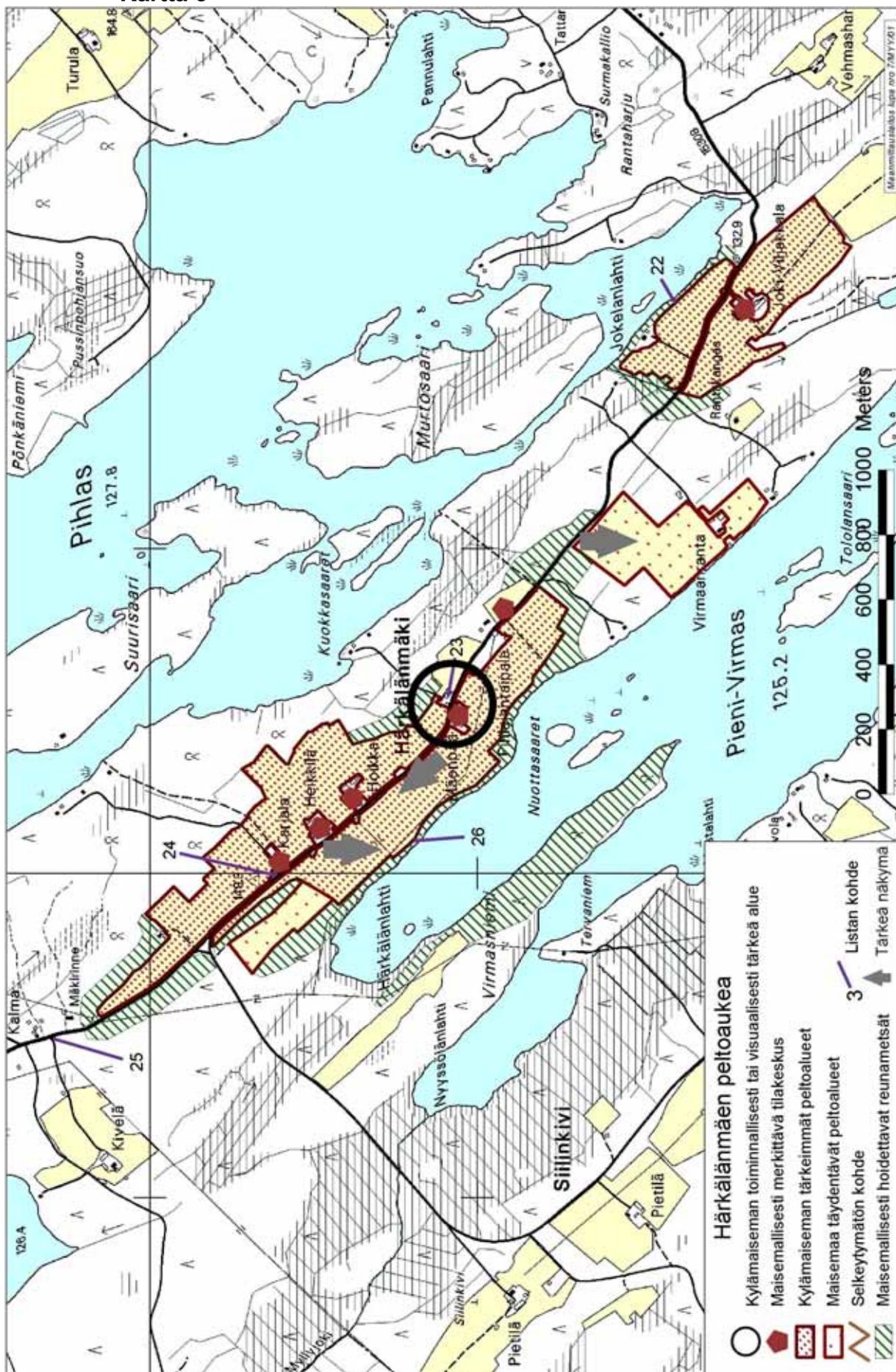
Härkälänmäen peltoaukea

22. Härkälänmäen suunta/ Viljakkalan peltoaukea: hyvin hoidettu peltoaukea, jonka pohjoisreunassa voisi ehkä olla jonkinlainen näkymäaukko tai harvennettua puustoa *Pihlaksen* rannassa? V. 1931 kartassa kapea ranta-alue on niittyä.
23. Härkälänmäki: ehjä, suhteellisen pieni kokonaisuus, johon on etenkin sisääntulo mielenkiintoinen. Mäenpään vanhan pientilan päärakennus kannattaa säilyttää, jos mahdollista. Se luo tieympäristöön hyvää järjestystä kertoen pihapiiristä ja rajoittaen ajonopeutta. Ylläpitävät korjaustoimet: huopakaton uusiminen vanhan huovan päälle ja ikkunoiden kunnostus. Pellon reunametsiin voisi harkita väljämetsävyöhykkeen perustamista.
24. Karjalan pientilan päärakennuksen ylläpitävät korjaustoimet:
- rakennusta ympäröivän haavikon raivaaminen
  - minimikunnostustoimenpiteet, jotta rakennuksen nykytila säilyisi
25. Kalman tila
- riihi tien varressa
    - kasvillisuuden raivaaminen rakennuksen ympäriltä
    - pärekaton uusimien (3-kertaisena)
    - oven kunnostaminen
  - aitan huopakaton uusiminen
26. *Pieni-Virmaksen* ranta-alue: on mahdollista, että suhteellisen jyrkiltä rantapelloilta valuu ravinteita järveen melko leveänkin rantakaistan läpi. Puu- ja pensasvaltainen kasvusto ei välttämättä pidätä maanpintaa pitkin valuvia ravinteita. Suojavyöhykkeen tarve on syytä selvittää: sen voi perustaa erityistukisopimuksella. Erillinen näkymäaukko ei ole tarpeen, koska järvelle näkyy rantapuuston ylitse.

Härkälänmäen laiduntavat lehmät luovat kuvan elävästä ja toimivasta maataloudesta. Joitakin lähimetsiä voisi palauttaa ”väljämäksi”. Timo Suominen

Kartta 3

Pakinmaa ja Laakkola

27. Pakinmaa/ Rovelan mansikkatilan tienhaara: paikan luonnetta olisi syytä kehittää, jotta tulijat saisivat jo saapuessaan pienen tervetuloitovotuksen. Kesällä onkin paikalla ollut maitokoppi; myös jokin kukkapata, risteystä merkitsevä orsialta, yksittäispuu tai muu istutus saattaisi puoltaa paikkaansa. Tien toisen puolen metsänreunaa voisi myös kehittää hakamaiseksi tai jopa vuokrata aluetta laidunnukseen.
28. Pakinmaa/ metsitetty välialue: metsitys jakaa kyläaukean kahteen osaan (oliko ennen metsitystä esteetön näkymä?). Tästä ei ole kuitenkaan kylämaisemalle sanottavaa haittaa, koska jäljellejäävät osa-alueet säilyvät tilallisesti ehjinä. Metsitettyä aluetta voi ulkonäöltään parantaa sallimalla erilajisten yksittäispuiden kasvun koivikon reunoilla sekä muokkaamalla tienviereisiä reunoja hakamaiseen asuun. Tämä voidaan tehdä esim. niittämällä aluskasvillisuutta ja poistamalla joitakin huonompia koivuja. Jos pensaita on, niitäkin voidaan ryhmittäin jättää.
29. Pakinmaa/ peltojen alkava umpeenkasvu: raivataan vesakko pelto-ojien varsilta, koska varsin lähellä olevana se häiritsee maisematilan selkeyttä.
30. Pakinmaa/ Laakkolan tienristeys Rantasalmi – Juva: tienviereinen pelto on puolittain istutettu männylle, mutta pitkä näkymä peltoalueelle on vielä säilynyt risteuksen pohjoispuolella. Tienpenkoilta raivataan nuorta puustoa ja pyritään järjestämään peltoalueen hoito esim. niittämällä tai vuokraamalla. Laakkolan siistit peltoalueet ja tilakeskus sekä muutkin aukean tilat ovat ehjä ja vivahteikas maisemallinen kokonaisuus.
31. Pakinmaa/ Juvan suunnan tienristeykset: kylälle tyypillisiä pitkiä peltonäkymiä on vielä säilynyt, mutta umpeenkasvu uhkaa niitä. Harjanteiden välissä on säilynyt metsälaidunta, joka keväällä 2001 oli vielä käytössä. Entisen kaupan ja koulun tienristeyksessä on itsekseen koivulle metsittyneeltä vaikuttava pieni peltoläntti, jonka muokkaaminen hakamaiseen asuun puita valikoiden palauttaisi entistä ilmettä. Tienristeyksen välitöntä lähialuetta hoidetaan niittämällä ja pitämällä vesakko kurissa. Sinne voisi rakentaa yhden maitolavan muistuttamaan menneestä.

4. Eri näkökulmia maisemanhoitoon

Tässä annetaan taustatietoa maisemanhoidon evääksi sekä hoito-ohjeita, joilla pyritään luonnon monimuotoisuutta edistävän toiminnan tukemiseen jo maisemanhoitotöiden suunnitteluvaiheessa. Kaikki muut ohjeet ovat suositusluonteisia paitsi ympäristötukisopimukseen kuuluvat vesistöjen suoja-alueohjeet.

Kolmiportainen maisemamuutosluokitus

Ihmisellä on tänä päivänä käytössään välineet toteuttaa voimakkaita ja käytännössä peruuttamattomia maisemamuutoksia. Eteläisessä Suomessa Salpausselän läpäisevä 4-tien linja on tästä selvä esimerkki. Kaikessa rakennustoiminnassa ja maa-ainesten otossa tulee huomioida toiminnan mahdolliset vaikutukset pohjavesiin, luontoon ja maisemaan.

Tässä esitetty muutosluokittelu on tarkoitettu käytännön toiminnan apuvälineeksi, mieluiten vielä harkintavaiheessa. Rakennustyöhön ryhtyvän on syytä harkita hankkeensa maisemavaikutuksia, mielellään kunnan rakennustarkastajan kanssa. Ennakkoharkinta säästää usein työläältä jälkien korjaamiselta. Naapuruston mielipiteen kysyminen ja sen huomioonottaminen soveltuvien osien osoitus kiitettävästä avarakatseisuudesta. Tämä olisi myös nykyisen maankäyttö- ja rakennuslain hengen mukaista.

Vähäiset muutokset liittyvät yleensä tilapäisiin olosuhteisiin maaseutu-maisemassa. Tällaisia ovat rakentamisen aiheuttama tilapäinen epäsiisteys ja maakasat, erilaiset maahan kaivettavat linjat (ellei hävitetä samalla esim. vanhaa kiviaitaa), yksityinen roskanpolttopaikka tien varressa, ränsistyvät rakennukset. Näihin muutoksiin voidaan puuttua joko yhteisesti tai yksityisesti ja saattaa tilanne kuntoon siivoamalla, maalaamalla ja kunnostamalla, tasoittamalla maakasat tai purkamalla ränsistynyttä pois.

Korjattavissa olevat muutokset ovat astetta suuritöisempiä tai pidempi-vaikutteisia. Taloudelliset seikat saattavat tehdä niistä lähes peruuttamattomia (esim. pellonmetsitys: sinänsä helppo purkaa teknisenä suorituksena, mutta maksetut tuet tekevät tämän lähes mahdottomaksi). Metsänreunojen hakkuu kylän keskeisellä näkymäalueella korjautuu ihmisen aikajänteellä hitaasti, vaikka peruuttamattomasta muutosta ei tapahtuisikaan. Samoin ympäristöönsä sopimaton rakennusmuoto tai väri on korjattavissa, joskin silloin pitää yleensä olla riittävä toiminnallinen syy. Korjattaviin muutoksiin voidaan vaikuttaa hyvällä ennakkosuunnittelulla.

Peruuttamattomat muutokset maisemassa liittyvät yleisimmin tien tai rakennusten rakentamiseen. Maanpinnan muokkaaminen ja maamassojen siirto, aikanaan tapahtunut kiviaitojen hautaaminen tai poiskuljetus sekä järvien laskeminen ovat esimerkkejä käytännössä peruuttamattomista muutoksista. Vaikka muutos olisi peruuttamaton, ei sen silti tarvitse olla ruma tai silmiinpistävä. Tietyn ylimenovaiheen jälkeen muutos saattaa hyvinkin sopeutua ympäristöönsä, jos tekovaiheessa on asialle uhrattu ajatusta. Kielteisiä peruuttamattomia muutoksia ovat esim. laajassa mitassa tapahtunut peltojen ottaminen rakennuskäyttöön, vanhojen rakennettujen ympäristöjen muuttaminen niihin sopimattomilla rakennuksilla, metsäojitukset heikkotuottoisilla mailla järvisyysuilla jne. Paikallistietä korottamalla on Suomessa muutettu monia arvokkaitakin miljöitä: tienrakennustyössä on

aina oltava tarkkana, jotta rakennetun miljööän ja tien suhde ei muuttuisi rakennettua alistavaksi.

Yksittäispihlaja kasvaa aikansa: toiseen paikkaan voi istuttaa tai valita uuden puun kasvamaan kylämaiseman kiintopisteeksi. Satoja vuosia asutut tilanpaikat kylätien molemmin puolin ovat tiemaiseman portteja, joista aukeaa näkymiä eteenpäin. Timo Suominen

Peltoympäristön luonnon monimuotoisuus eli LUMO

Viljelymaisemassa luonnon monimuotoisuuden ylläpitäminen ja edistäminen liittyy pitkän ajan kuluessa kehittyneiden, peltoympäristöstä ja sen perinteisistä maankäyttötavoista riippuvaisten eliölaajien suojeluun. Sillä edesautetaan maaseudun ympäristön kiinnostavuutta ja houkuttelevuutta retkeily- ja matkailukohteena. Monipuolinen ympäristö ja sen lajit rikastavat myös seudun asukkaiden itsensä jokapäiväistä elämää.

LUMOa on kolmella tasolla: erilaisten elinympäristöjen - joskus hyvinkin pienialaisten - kirjoa, eri lajien määrällistä rikkautta sekä kolmantena saman lajin sisäistä geneettistä vaihtelua. Elinympäristöjen säilyttäminen ja oikea hoitaminen on hyvin tärkeää, sillä siten luodaan askelkiviä eri lajeille levittäytyä alueelta toiselle ja vallata uusia elinympäristöjä sekä monipuolistaa tulevien sukupolvien geeniperimää.

Ihminen oli aikaisemmin toiminnallaan luonnon monimuotoisuutta edistävä laji: niityt, hakamaat ja kaskitalous sekä kaskiahot olivat lukuisien niihin erikoistuneiden kasvien ja hyönteisten elinpaikkoja. Nykyään arvellaan, että noin 30% maamme uhanalaisista lajeista olisi näitä maatalouden kulttuuriympäristöjen lajeja, joiden elinpiiri on huvennut lähes olemattomiin maataloudessa tapahtuneiden muutosten myötä. Ympäristötuen yhtenä tavoitteena on ylläpitää ja elvyttää vähiä säilyneitä elinympäristöjä: toimenpiteiden valinta ja käytännön toiminta onkin sitten viljelijän aktiivisuudesta ja harrastuneisuudesta kiinni.

Peltolinnuston huomioonottaminen edellyttää tietoa alueella yleisimpien lintulajien pesinnästä ja ruokamaista. Kriittisiä vaiheita ovat:

- Peltojen muokkaus ja kylvö keväällä, jolloin muuttolinnut ovat aloittaneet pesintänsä: pesät voidaan havaita emolintujen käyttäytymisestä ja merkitä kepillä, mutta tämä vaatii tarkkuutta koneen kuljettajalta.

- Säilörehun niitto ja korjuu sekä heinänkorjuu, jolloin pelloilla ja pientareilla on lintupoikueita: jos mahdollista tulisi pelot niittää niin, että poikueille jää kasvustosta pakomahdollisuus ojanpientareelle tai metsänreunaan. Mikäli viimeinen laisti jää pellon keskelle, pysyvät poikaset suojassa kasvuston sisällä ja jäävät teriin. Tarpeetonta pientareiden niittämistä tulee välttää alkukesästä, koska tuolloin siellä mahdollisesti hautovat emolinnut eivät poistu pesästään.

- Kesantojen ja suojavyöhykkeiden hoitoniitoissa lintuja kuolee eniten pinta-alaan nähden, koska nämä alueet ovat usein suotuisia suojapaikkoja ja ruokamaita. Niiden kasvustojen harvuus, rikkakasvien suuri määrä ja vanhat pesintää suojaavat kasvipöheiköt tekevät niistä peltoluonnon monimuotoisuuden keitaita. Hoitoniitot tulisi suorittaa mahdollisimman myöhään, mieluiten heinä-elokuun vaihteessa: rikkakasvien siementämisen välttämiseksi niitot tehdään usein aiemmin, jolloin niin lintupoikueet ja rusakot kuin jäniksenpojatkin ovat vaarassa. Ratkaisu voisi olla vain pahimpien pesäkkeiden niittäminen sekä niitto mahdollisimman korkeaan sänkeen, mikäli koneet sen sallivat.

Linnuston näkökulmasta katsoen pellon monimuotoisuusarvoa voisi pisteyttää vaikkapa seuraavasti:

<i>kynnös</i>	<i>1</i>
<i>sänkimuokattu</i>	<i>2-5</i>
<i>sänki</i>	<i>10</i>
<i>syysvilja</i>	<i>15</i>
<i>nurmi</i>	<i>20</i>
<i>nurmilaidun</i>	<i>25</i>
<i>viherkesanto</i>	<i>20-50</i>
<i>suojavyöhyke</i>	<i>20-60</i>
<i>sänki ja heinäoras</i>	<i>40</i>
<i>luonnonhoitopelto</i>	<i>30-100</i>

(lähde: Ari Turtola MTT/ Jokioinen)

Mitä voi tehdä maalaispihan ja peltoluonnon LUMOn säilyttämiseksi ja kohentamiseksi?

- jätä reilut pientareet valtaojille ja perusta ne tarvittaessa heinäsiemen-seoksella
- niitä nurmikasvustot niin, että lintupoikueille jää mahdollisuus väistää konetta
- älä ruiskuta tai niitä pientareita ja monivuotisia luonnonkasvustoja ”tavan vuoksi”
- perusta kotipihaan pitkäaikainen niittyprojekti: niitä kerran – kaksi kesässä (jos on nokkosta, voikukkaa, koiranputkea niin kahdesti) ja vie luoko pois. Nauti sitten vuosi vuodelta kaunistuvasta pihaniitystä!
- suosi talviaikaista kasvipeitteisyyttä tai ainakin sänkeä, missä se maanlaadun mukaan on mahdollista
- kierrätä kasveja eri lohkoilla ja jätä viljelykierron mukaan osa maasta lepäämään kasvipeitteisenä

- säilytä mahdollisuuksien mukaan peltojen ja pellonreunojen yksittäiskohteita, kuten puita ja puuryhmiä, lähteikköjä, kosteikkoja, perkaamatomia puroja ja pikku noroja
- raivaa ja niitä toisaalla – vältä liiallista siisteyttä toisaalla

Perinnebiotoopit

Karjan laidunnuksen, niiton ja kaskeamisen synnyttämiä sekä usein näiden yhteisvaikutuksella syntyneitä alueita, joita ei ole kylvetty, lannoitettu tai muokattu, sanotaan perinnebiotoopeiksi. Niitä ovat esimerkiksi hakamaat, metsälaitumet, erilaiset niityt ja kaskiahot. Pääsääntöisesti ne liittyvät karjatalouteen, jolloin niiden ylläpitämisen kasvi- ja eläinlajiston määrä on varsin suuri riippumatta syödyn laitumen kulahtaneesta ulkoasusta. Jaloittelutarhat ja ruokintatarhat eivät ole perinnebiotooppeja, eivät myöskään vain lyhyen aikaa käytetyt laidunmetsät eivätkä nurmilaitumet. Perinnebiotoopin tunnistaa kasvillisuudesta: puustokerros on joko aukkoinen tai karjan alhaaltapäin läpinäkyväksi kaluama, kenttäkerroksessa on selviä merkkejä vähentyneeseen ravinteisuuteen sopeutuneesta ruohovartisesta kasvillisuudesta. Monilajinen kukka-kasvillisuus on avoimille perinnebiotoopeille luonteenomaista.

Kaijon kylällä, Pakinmaalla ja Härkälänmäellä ovat lehmät aiemmin kulkeneet metsissä peltoaukeiden ulkopuolella, mikä on synnyttänyt Savossa tyypillisiä metsälaidunalueita. Nuo metsälaitumet ovat kuitenkin kasvaneet valtaosaltaan umpeen siellä, missä karja on siirtynyt peltolaidunukseen. Kaijolla ja Pakinmaalla tämä lienee alkanut jo pian sotien jälkeen tai jopa ennen sotia: toisaalta muistetaan vielä aika 1950-60-luvuilta, jolloin Kostion rannat olivat vähäpuustoisia ja karjalle niitettiin sieltä heinää.

Niitä muutamia kohteita, joissa metsälaidun tai niitty on säilynyt laidunkäytössä tulisikin pitää edelleen käytössä, tarvittaessa vaikka vuokrausjärjestelyin. Myös pellonreunojen läheisiä metsäalueita voidaan raivata ja ottaa uudelleen laidunnuskäyttöön tekemällä erityistukisopimus luonnon monimuotoisuuden edistämiseksi.

Mitä voi tehdä perinnebiotooppien säilyttämiseksi?

- Pyri pitämään yllä käyttöä vaille jäävän hakamaan, niityn tai metsähaan luonnonarvoja vuokrausjärjestelyin, itse hoitamalla tai selvittämällä mahdollisuutta erityistukisopimukseen .
- Laajenna vähitellen supistunutta luonnonlaidunalueita sinne, missä tiedät sitä ennenkin olleen.
- Perusta uudelleen karjalle luonnonlaitumia esim. tilakeskuksen läheisyyteen ja huolehdi, ettei niistä tule pelkkiä jaloittelu- tai ruokintatarhoja.
- Älä ruoki perinnebiotoopilla olevia eläimiä lisärehuilla: siirrä karja ravinnon loppuessa muille laitumille ja anna perinnebiotoopin kasvillisuuden toipua kolmisen viikkoa tai tarpeen vaatiman ajan.
- Pidä perinnebiotoopin eläinmäärä ja laidunnuspaine sopivana.

	Hieho < 1 v.	Hieho > 1 v.	Lihanauta	Emolehmä + vasikka	Uuhi + 2,5 kar.	Hevonen
Viljelty laidun nettosato 3300 ry/ha	7,5	4,8	3,6	2,5	10	3,9
Metsälaidun 10 % satotuotto	0,8	0,5	0,4	0,3	1,0	0,4
Kuiva niitty 20 % satotuotto	1,4	1,0	0,7	0,5	2,0	0,8
Hakamaa 25-30 % satotuotto	1,9-2,3	1,2-1,4	0,9-1,1	0,6-0,8	2,5-3,0	1,0-1,2
Niitty 30-40 % satotuotto	2,3-3,0	1,4-1,9	1,1-1,4	0,8-1,0	3,0-4,0	1,2-1,6
Rantaniitty 20-40 % satotuotto	1,5-3,0	1,0-1,9	0,7-1,4	0,5-1,0	2,0-4,0	0,8-1,6

Taulukko 1. Eläintiheys keskimäärin (eläimiä/ha) koko laidunkauden aikana eri tyyppisillä laitumilla (Eläimet luonnon- ja maiseman-hoitajina, MMM 1997)

Kaijolla näkee vielä laiduntavia lehmii: etenkin luonnonlaidunalueet ovat merkittävä lisä luonnon monimuotoisuudelle. Timo Suominen

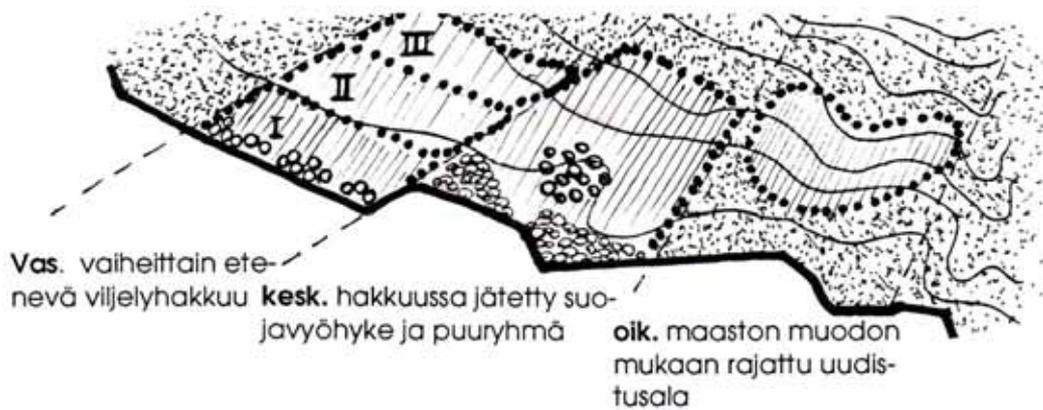
Metsäluonnon monimuotoisuuskohteet

Uudessa metsälaiissa on määritelty metsäluonnon erityisen tärkeät elinympäristöt. Niitä koskevat metsänhoidolliset toimenpiteet tulee tehdä kohteiden ominaispiirteet säilyttäen.

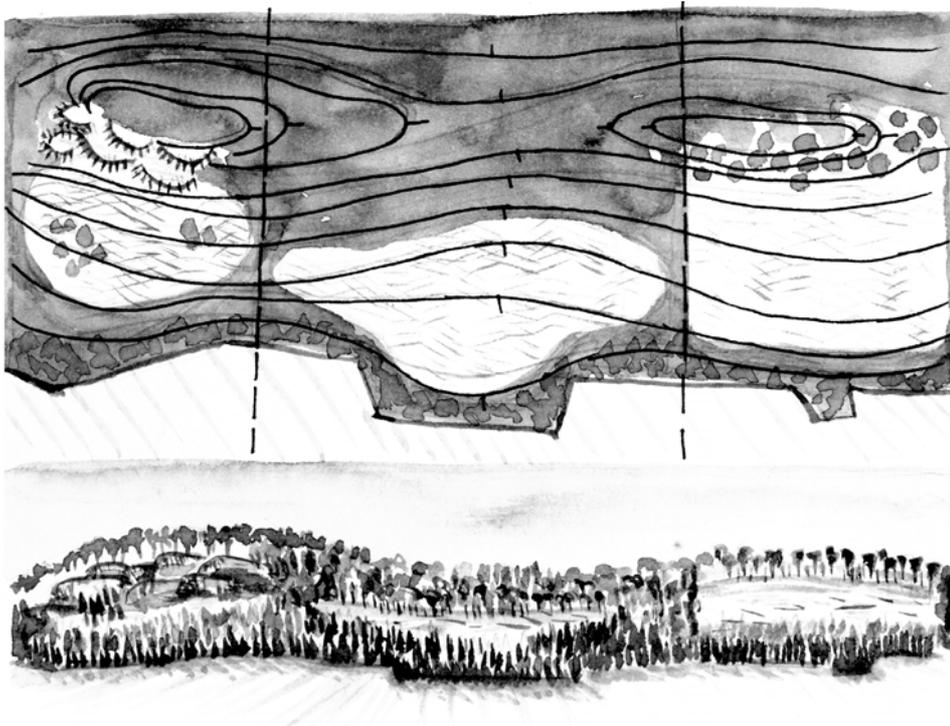
Erityisen tärkeitä elinympäristöjä ovat:

- lähteet, purot ja norot välittömine lähiympäristöineen (väh. 5–10 m)
- ruoho- ja heinäkorvet, saniaiskorvet ja Lapin läänin eteläpuoliset letot

Hakkuuaukko voidaan rajata peltoaukean suuntaan jättämällä suojakaistaa, joitakin maisemapuuryhmiä tai vaiheistamalla hakkuut reunametsässä. Timo Suominen

Maisemaa säästävässä hakkuussa jätetään riittävä kaistale reunametsää ja mäen lakialueet myöhemmin uudistettavaksi tai säästetään, mikäli ne ovat joko vähätuottoisia tai luonnonarvoiltaan tärkeitä. Timo Suominen

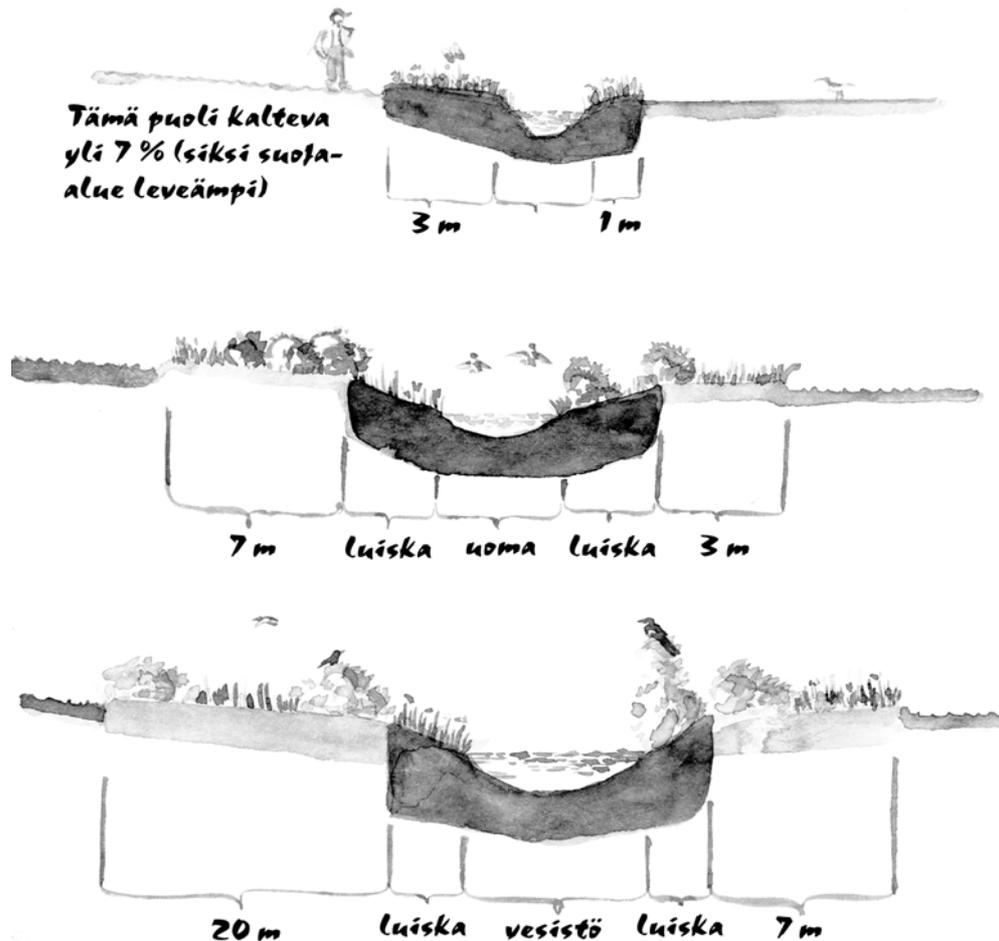
Viljelymaiseman metsänreunoissa huomioon otettavaa:

- keskeisimmillä peltoalueilla pyri säilyttämään hakkuilta pellonpuoleinen metsänreuna sekä siihen liittyvä matalampien puiden ja pensaiden vyöhyke (tuomet, pihlajat, pajut, matalammat pensaot)
- hakatessasi voit myös jättää aukon suojaksi muutamia puuryhmiä suojakaistan asemasta
- voit hakea ympäristötuen luonnon monimuotoisuuden tai maisemahoidon erityistukisopimusta vanhalle hakamaalle tai otollisen reuna-kohtan hoitamiseksi hakamaiseen ulkoasuun
- pyri talviaikaisiin hakkuisiin
- säilytä aina alkuperäistilassaan tai mahdollisimman lähellä sitä erityiskohteet, kuten purot, lähteiköt, kosteat korvet ja muut erityisen tärkeät elinympäristöt

- arvokkaalla maisema-alueella voit myös hakea metsäkeskuksesta rahoitusta esim. vanhan perinnebiotooppialueen tai tavallista laajemman arvokkaan elinympäristön kunnostamiseksi.

Vesistöjen suojavyöhykkeet ja ojien laskeutusaltaat

Ympäristötuen perustuen ehdoissa on määritetty erityyppisten vesistöjen ja uomien suoja-alueet, jotka viljelijän tulee jättää käsittelemättä tai perustaa monivuotiselle kasvustolle. Typensitojakasveja ei käytetä.

Ylinnä valtaojan, keskellä puron ja alinna järven tai joen tarvitsemat suoja-alueet, kun pellon kaltevuus on yli 7% tai normaali. Timo Suominen

Valtaojille perustetaan vähintään yhden metrin levyinen piennar, jota saa halutessaan niittää ja niittoheinän saa käyttää hyödyksi. Hoidon helpottamiseksi tai muusta syystä piennar saa olla leveämpikin: **alle kolme metriä leveä piennar kuuluu vielä viereiseen kasvulohkoon.**

Purojen ja sitä suurempien vesistöjen varsille on perustettava suoja-kaistat. Niiden on oltava keskimäärin vähintään kolme metriä leveät: rantapenkereen taittuessa selvästi matka mitataan penkereen yläosasta. Loivilla rantapenkoilla asia katsotaan tapauskohtaisesti ja kyseenalaisissa tapauksissa kannattaa olla yhteydessä TE-keskukseen tai ympäristökeskukseen. Kaistan niitto ei ole välttämätöntä, mutta jos se niitetään on heinä kerättävä pois. Vaikeita rikkakasvien pesäkkeitä saa torjua kemiallisesti, mutta torjunnan ja uuden nurmikasvillisuuden kylvön kaistalle tulee tapahtua samalla

kasvukaudella. Syksyllä ja talvella pitäisi paikalla jo olla kasvipeite. Hukkakaura on joko kitkettävä tai hävitettävä kemiallisesti. Rikkakasvipesäkkeitä ja hukkakauraa lukuun ottamatta ei pientareita saa käsitellä torjunta-aineilla, eikä myöskään lannoittaa. Suojakaistojen niitot on syytä tehdä mahdollisimman myöhään kesällä, aikaisintaan heinäkuun lopulla (*kts. peltoympäristön LUMO*).

Suojakaistan tai suojavyöhykkeen voi perustaa yksinkertaisimmin kylvämällä heinänsiemenen suojaviljaan. Tärkeintä on saada maa peittoon rikkakasvien siemeniltä: syksyllä tapahtuva perustaminen vähentää valumia ja pienentää rikkakasvien kasvumahdollisuuksia. Typensitojakasveja ei käytetä. Viljakasvi toimii alkusyksystä riistakasvina ja edelleen seuraavana keväänä. Tämän jälkeen heinäkasvit valtaavat alaa ja vähitellen vyöhykkeelle leviävät luontaiset ruohot ja heinät. Vyöhykettä hoidetaan niittämällä tai laiduntamalla, milloin laidunnukselle ei ole esim. vesiensuojelullista esitettä.

Monet rikkakasvit, kuten ohdakkeet, pillikkeet ja voikukka ovat tärkeitä mesikasveja hyönteisille sekä ruokaa peltolinnuille. Tämän vuoksi rikkakasvien niittoaikojen on oltava tarkoitukseen sopivia. Osan kasveista voi säästää siellä, missä siitä ei aiheudu peltokasvustoille merkittävää haittaa.

Pelto- ja metsäalueilta valuvien ojavesien mukana tulevaa kiintoainesta ja ravinnekuormaa vesistöihin voidaan vähentää kosteikoilla ja laskeutusaltailta. Tällä EU-tukikaudella niitä pyritään kytkemään toisiinsa, jolloin syntyvästä kokonaisuudesta tulee tarkoituksenmukaisempi ja tehokkaampi. Laskeutusallaskosteikon tarve tulee selvittää etukäteen ja paikka valitaan niin, että luonnolliset maastonmuodot helpottavat rakentamista. Erityistukisopimuksella perustettavista laskeutusallaskosteikoista saa tietoa TE-keskuksesta, Maaseutukeskuksesta sekä tämän suunnitelman liitteinä olevasta esitteestä.

Hiidenmäen–Hämeenmäen peltoalueelta tulevan ojan merkitys *Kaidan* vedenlaatuun olisi syytä selvittää ja tarvittaessa perustaa laskeutusallas ja kosteikko. Laajempien metsäalueiden ojista virtaavia ravinteita ja kiintoainesta kiinnittämään voidaan perustaa laskeutusaltaita tai rannan suodatinvyöhykkeitä. Tällainen menettely tulisi kyseeseen Kaijolla lähinnä *Pieni-Virmakseen* tai *Pihlakseen* laskeville ojille.

Vesiensuojelun huomioiminen maataloudessa:

- pyri talviaikaiseen kasvipeitteisyyteen, sänkeen tai kevätmuokkaukseen siellä, missä maanlaatu sen sallii
- kynnä rinteen korkeuskäyrien suuntaisesti, jolloin suorien valumien ja pintaerosion riski vähenee
- perusta säädettyä leveämpiä pientareita, suojakaistoja ja tarvittaessa suojavyöhykkeitä jyrkkien vedenviereisten rantapeltojen alle
- hae erityistukisopimusta kosteikon ja laskeutusaltaan perustamiseksi ojavesien käsittelyyn.

5. Käytännön maisemanhoidon toimenpiteet

Toimenpideoiossa annetaan tietoa joistakin maisemanhoidossa yleisimmin käytetyistä toimenpiteistä. Työtä tehtäessä on silti tärkeintä asioiden rauhallinen ennakkoharkinta ja poistettavan sekä säästettävän puuston valinta.

Esityöt ja sommittelu

Tässä suunnitelmassa esitettyjen raivauskohteiden hoidon tarkoituksena on muodostaa kylämaisemaa parantavia kohtia ja korjata joitakin häiriöteki-joitä. Käytännön toimiin ei siis pidä suoraa päätä ryhtyä, vaan pohtia asiaa vaikka muutaman hengen porukassa. Ensin tutustutaan kohteeseen maastossa ja mietitään työsuorituksen kulkua sekä poistettavaa kasvillisuutta.

Jättöpuita pyritään säästämään pieninä ryhminä, isompia maisemapuita yksittäinkin. **Vältetään kaavamaisista sijoittelua**, kuten: joka toinen puu jätetään/ jokaisella oltava väh. 5 m kasvutilaa jne. Tarvittaessa merkitään jätettävät puut. Joitakin havupuita ja katajia pyritään säästämään joukossa, missä se ei haittaa näkyvyyttä.

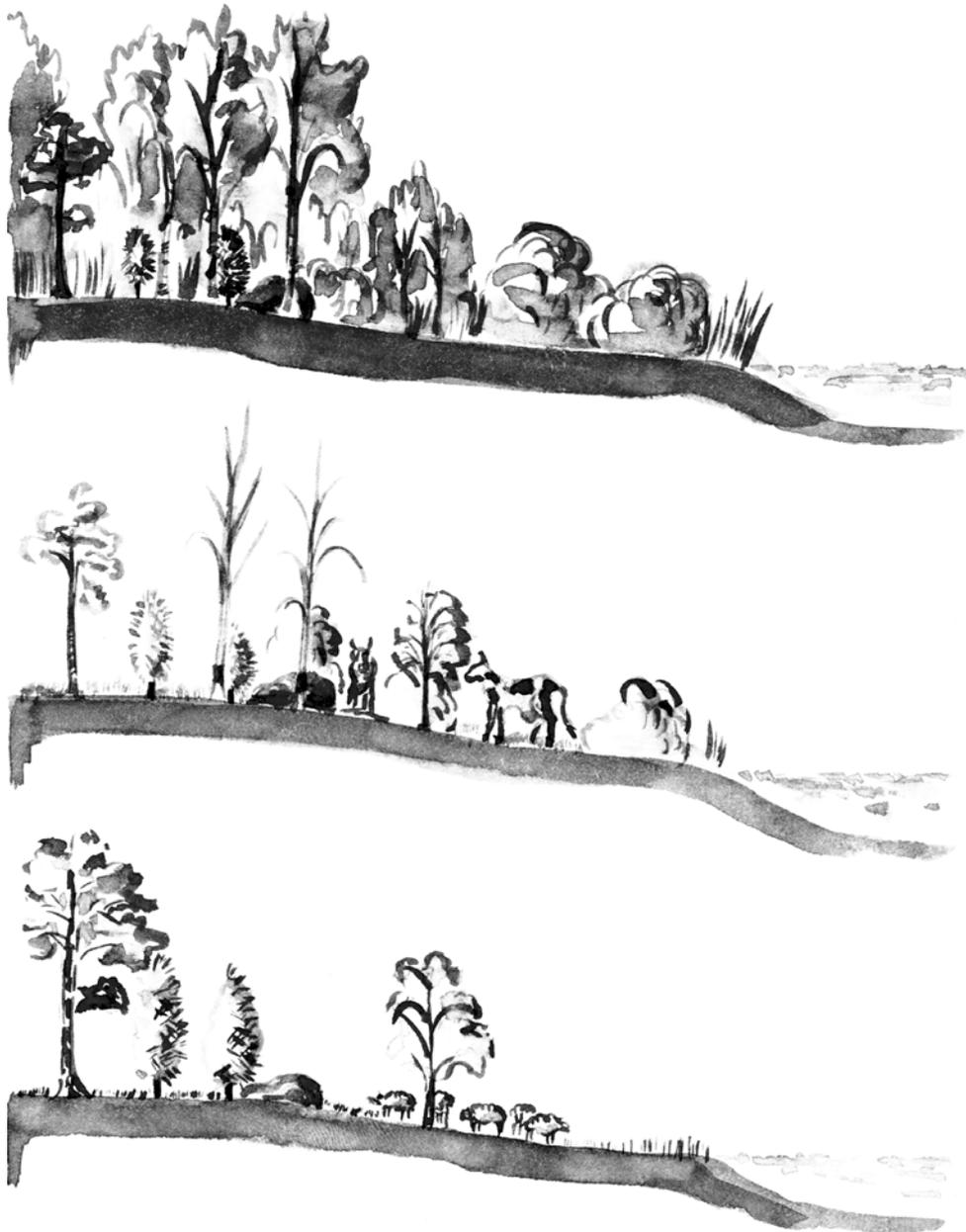
Näkymäaukkoja avattaessa poistetaan lepät ja haavat kaulaamalla, jolloin jatkotyö vähenee. Talvella töitä tehtäessä muistetaan kesäkauden lehvästön läpinäkymättömyys jättöpuita valittaessa.

Metsänreunoissa ja etenkin siellä, missä tie sukeltaa peltoaukealta metsän sisään, jätetään reunavyöhykkeelle paikoitellen pensaskerrosta. Vuorotellen voidaan raivata paljaammiksi kohtia, jotka paljastavat yksityiskohtia: kiviraunioita ja -aitoja, suuria luonnonkiviä tai näkymiä metsän sisään. Niittymäisiä kohtia reunavyöhykkeestä voi myös niittää.

Raivaus

Raivauksen tarkoituksenmukaiseen suoritustapaan vaikuttaa puuston laji ja koko. Asiaa vaikeuttaa parhaan raivausajankohdan sijoittuminen viljelytöiden kiireisimpään sesonkiaikaan. Toisaalta tuolloin saavutetaan todennäköisimmin kestävämpi tulos. Juhannuksen jälkeen vesakon voimavarat ovat pienimmillään sen kasvatettua juuri uudet lehdet ilman, että ne olisivat ehtineet vielä tuottaa vararavintoa juurakkoon. Tuolloin, kesästä riippuen suunnilleen Pietarinpäivän aikaan, suoritettu raivaus heikentää vesakkoa eniten. Kuuajan huomioiminen vahvistaa tekijöiden uskoa.

Kovin tiheissä vesakoissa, esim. haavikoissa ei kannata koko alaa raivata heti: tämä vapauttaa kasvutilaa ja ravinteita juuristosta kasvaville uusille vesoilte. Ensivaiheessa poistetaan tai kaulataan 1/3-osa – puolet kasvustosta, seuraavana vuonna loput tai jälleen 1/3 jne. Mikäli mahdollista, kaulataan ainakin voimakkaammat yksilöt ja kaadetaan loput reiluun tappikantoon. Tappikannosta on helpompi surauttaa poikki siitä kasvavat uudet vesat syksyllä, mikä heikentää vesakkoa edelleen. Kaulaaminen puolestaan tappaa koko puun juuria myöten ravinteiden ja vedenkuljetuksen estyessä, joten uusia juurivesoja ei enää pitäisi kaulatusta puusta syntyä. Lähinnä leppää ja haapaa kaulataan: työ suoritetaan veistämällä rinnankorkeudelta esim. kuorintaraudalla kuori pois rungon ympäri nilan alta vähintään 30 cm matkalta. Puu voidaan kaataa, kun kuori alkaa irrota.

Umpeutuneen rantalaitumen palauttaminen: liika puusto ja pensaikko raivataan mieluiten kahdessa – kolmessa vaiheessa. Eläimet laiduntavat aluetta ensimmäisestä raivauksesta lähtien. Timo Suominen

Laidunnus

Laidunnus on useimpien perinnebiotooppien luontevinta hoitoa. Sen vaikutus monipuolistuu, jos samaa aluetta voidaan laiduntaa eri laiduneläimillä, koska lampaat, nautakarja ja hevoset syövät eri tavalla ja eri kasvosia. Laiduntamisen väheneminen luonnonlaitumilla on vaikuttanut eliömaailmaankin: monet lannasta riippuvaiset hyönteiset ovat käyneet harvinaisiksi elinpaikkojen käytyä harvalukuisiksi ja toisistaan etäällä sijaitseviksi.

Perinnebiotooppien laidunnuksessa on tärkeää, ettei alueelle tuoda lisäruokaa eikä eläimillä ole pääsyä lannoitetuille nurmilaitumille ja sieltä

takaisin perinnebiotoopille. Alueella pyritään elinympäristön asteittaiseen köyhtymiseen, jolloin perinteiset kasvilajit saavat tilaa. Vähätuottoisilla metsälaitumilla, hakamailla ja kuivilla niityillä voidaan alueen kulumista välttää rotaatiolaidunnuksella, pitämällä karjaa alueella vain lyhyempiä jaksoja kerrallaan tai esim. alkukesästä, jolloin kasvu on voimakkainta (*kts. opas "Eläimet luonnon- ja maisemanhoitajina"*). Eläinmäärä sopeutetaan laidunnettavan kohteen tyyppiin ja eläinten tuotostavoitteeseen: metsälaitumet ja kuivat niityt mahdollistavat esimerkiksi vain yhden suuren laiduneläimen 1–2 ha kohti, kun taas parempituottoisilla rantaniityillä ja muilla tuoreilla niityillä voi suuria laiduneläimiä olla enemmän. Eri eläinlajeista, keskimääräisestä laitumen tuotosta ja kasvutavoitteesta on tietoa taulukossa 1, sivulla 30.

Niitto

Niittäminen eroaa laidunnuksesta siinä, että perinteisesti siinä ei valikoida poistettavaa kasvustoa, kuten eläimet tekisivät. Tietysti niitonkin yhteydessä voidaan säästää esim. harvinaisia kasvilajeja, antaa tiettyjen lajien siementää tänä vuonna ja niittää taas ensi vuonna jne. Etenkin kunnostettavilla alueilla niitto on enemmän massaa ja ravinteita alueelta poistava hoitotapa ja siksi suositeltava.

Niiton suoritusajankohdalla voidaan suosia toisia lajeja ja taannuttaa toisia. Rehevillä, kunnostettavilla niityillä voidaan suorittaa alkukesästä runsaskasvuisia ei-niittylajeja taannuttavia niittoja (voikukka, nokkonen, koiranputki, koiranheinä, ohdakkeet) ja niittää vielä toisen kerran loppukesästä, kun varsinaisten tavoiteltujen niittykasvien siemenet ovat kypsyneet. Myöhemässä vaiheessa riittää useimmilla kohteilla yksi niittokerta kesässä, kuivilla tyypeillä etenkin. Luokoa pidetään niityllä viikon verran välillä käännellä, jotta niittykasvien siemenet ehtivät karista. Niitetty luoko viedään aina pois niityltä, mutta mikäli sitä ei voida kuljettaa pois tai syöttää karjalle, voidaan se polttaa jollakin kasvillisuudeltaan vähempiarvoisella kohdalla.

Kulotus

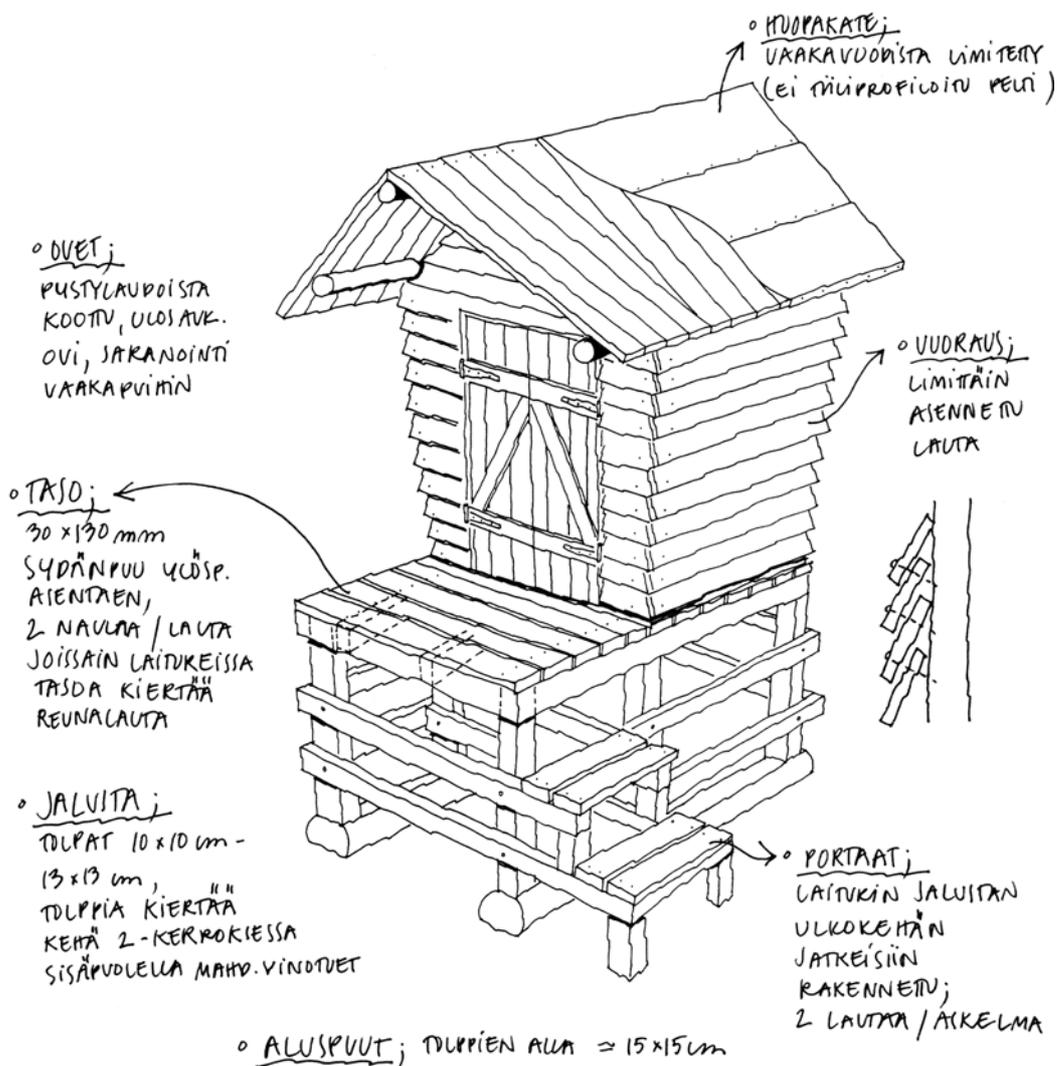
Eräs tapa hoitaa tuoreita ja kosteita niittyjä on kulottaa niitä. Kulottamalla voidaan poistaa karjalta syömättä jääneet hylky laikut sekä ei-toivottu kasvillisuus. Kulotus vapauttaa maahan ravinteita (typen ja fosforin suhde muuttuu fosforin eduksi) ja kasveille tärkeitä kivennäis- ja hivenaineita; sillä on lievä emäksinen eli kalkitseva vaikutus. Lisäksi sen myötä poistuu pääosa havupuuntaimista alueelta. **Kulotuksen ravinteita vapauttavan vaikutuksen takia aluetta on syytä laiduntaa.** Näin tuhkasta keväällä kasvava ravinteinen heinä tulee käyttöön ja alue köyhtyy vähitellen. Kulotus suoritetaan joko varhain keväällä, juuri lumien sulamisen jälkeen tai loppukesästä, jolloin alueen eliölajisto ei enää niin kärsi toimenpiteestä.

Kulotuksessa tärkeä näkökohta on hoidettavan alueen lisäksi paloturvallisuus. Siitä on ilmoitettava kunnan paloviranomaiselle ja hankittava toimiva ensisammutuskalusto paikalle. Lisäksi polttaminen vaatii riittävän määrän ihmisiä sytyttämiseen, palon ohjaamiseen ja myös sammutukseen. Poltettava alue on rajattava hyvin joko luonnostaan kosteisiin painanteisiin, ojiin tai vesistöihin taikka kaivettava maahan pieni oja, jonka lähistöltä kaikki palava aines poistetaan. Voidaan myös kastella perusteellisesti tietty, muutaman metrin levyinen suoja-alue (puuttomalla tai matalaan pensaikkoisella paikalla). Riittävästä jälkisammutuksesta ja –vartiointista huolehditaan.

6. Rakennusten hoito ja uudisrakentaminen

Luvussa kerrotaan tavallisimmista vanhojen rakennusten kunnostukseen ja ylläpitoon liittyvistä toimenpiteistä sekä mainitaan eräitä uudisrakennusten suunnittelussa huomioon otettavia seikkoja.

Maiseman monimuotoisuuden ja paikallisen asutushistorian säilymisen kannalta vanhojen rakennusten kunnostaminen on tärkeää. Jopa käyttämättömien, toisarvoisten rakennustenkin, koska yksi maiseman-hoidon pääteemoista on jatkuvuuden turvaaminen. Vanhoille rakennuksille saattaa ilmaantua uusi käyttötarkoitus vasta vuosien päästä. Myöskään pienempien rakennelmien, kuten kivikellareiden, särentäaitojen ja kivimuurien kunnostamista ei kannata väheksyä, koska ne ovat yleensä osa suurempaa kokonaisuutta. Ennakoi korjaukset, älä turhaan odota. Jo hyvinkin pienillä toimenpiteillä pystytään turvaamaan rakennusten säilyminen vuosiksi eteenpäin ja pienentämään suuremman kertakorjauksen tarvetta.

Maitolaiturin korjaustoimenpiteet, joita voidaan soveltaa esimerkiksi
Kaukolan maitolaiturin jalustan kunnostuksessa. Maria Luostarinen

Ympäristön raivaus

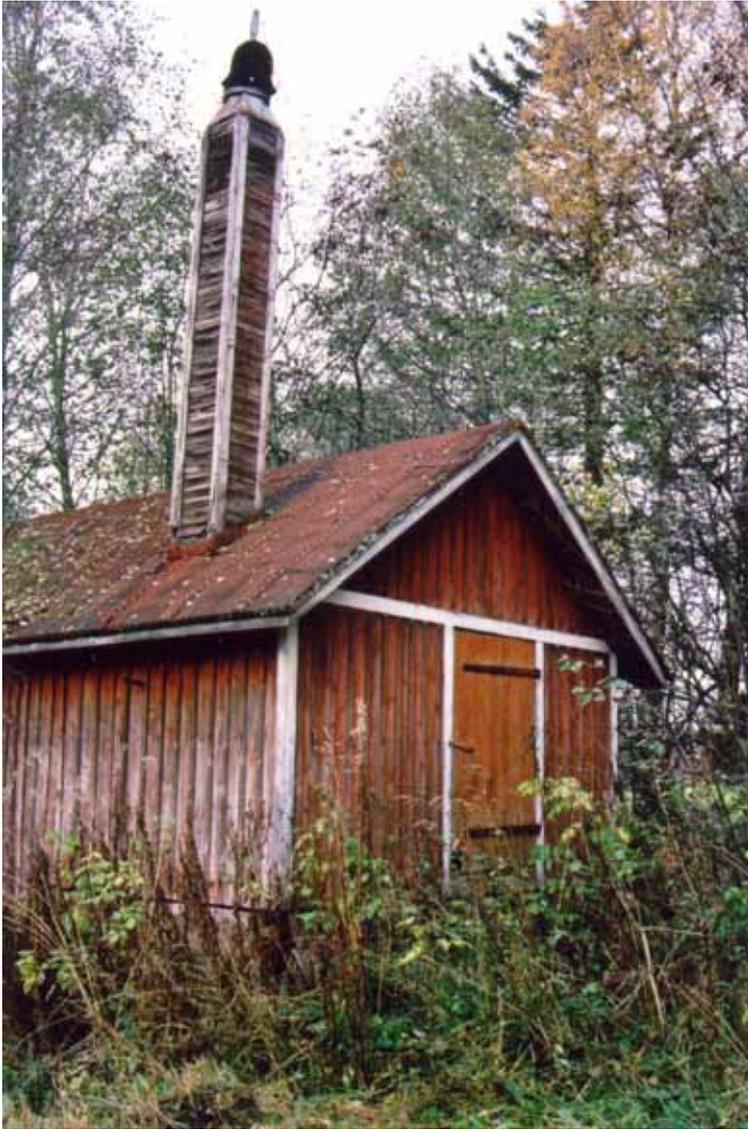
Rakennuksen ulkonäkö kohenee huomattavasti rakennukseen kiinni kasvaneen puuston ja pienkasvillisuuden raivaamisella. Raivaustoimenpiteet hidastavat myös runkovaurioiden etenemistä ympäröivän pienilmaston muuttuessa kuivemmaksi. Kuivana pysymistä edistää lisäksi maan muotoilu rakennuksesta pois päin viettävästi siten, että rakennuksen ympärille kaivetaan loiva niskaoja.

Kattojen kunnostus

Kattojen vedenpitävyys on erityisen tärkeää suurempien lahovaurioiden välttämiseksi, vaikka väliaikaisin keinon tehtynä kevytsuojauksena tai osa paikkaamalla. Katemateriaalin valinnoissa olisi toivottavaa pidättäytyä vanhoissa kateratkaisuissa, koska kyseessä ovat vanhat rakennukset. Huopakate on aina hyvä valinta etenkin talousrakennuksissa ja jopa vanhan huovan päälle asennettuna. Väreinä on perinteisesti käytetty tumman harmaata ja mustaa, sota-ajalla värikirjo laajeni myös punaiseen ja vihreään. Punaisesta väristä kannatta valita tiilenpunainen kirkkaan punaisen sijaan. Markkinoille on kehitetty myös halvempi, tosin vakiohuopaa lyhytikäisempi, ylijäämäsirotteista koottu latohuopakate. Alkuperäinen huopavuotien asennustekniikka kannattaa siirtää uusittavaan kattoon, vaikka se ei aivan nykyisiä asennusnormeja vastaisikaan. Esimerkiksi räystäsvuotia ei ennen muinoin käytetty lainkaan. Huovan sijaan voidaan palauttaa pärekattoja tai käyttää sinkittyä, suorapintaista peltiä maalattuna. Muovipinnoitettujen tiilijäljitelmiä käyttäminen ei ole suositeltavaa.

Hirsirunkotyöt

Usein vanhat hirsirakennukset vaativat myös järeämpiä korjaustoimenpiteitä: tällaisia ovat mm. rungon oikaisu följareilla ja alimpien hirsien vaihtaminen eli kengitys. Hirsityö tulisi aina tehdä kirvestyönä ja siten että rakenteelliset yksityiskohdat, kuten salvokset, varaus ja pinnan työstötavat säilyisivät ennallaan. Vanhojen hirsirakennusten korjauksessa on aina hyvä lähteä periaatteesta, että vanhaa hirttä säilytetään mahdollisimman paljon. Uusittavissa osissa voidaan kuitenkin käyttää uutta, laadultaan parasta mahdollista puumateriaalia, mielellään talvikaadettuna ja vähintään kevät-talvikuivatettuna. Niin ennenkin tehtiin. Myös vanhan purkuhirren käyttö on mahdollista, mutta tällöin on hirsien valintaan kiinnitettävä huomiota, jottei lopputuloksesta tule kirjavaa.

Maatalouden kannalta tarpeettomaksi käyneet rakennukset rikastuttavat tienvarsinäkymiä. Kuvassa Pärnälän viljakuivuri, jossa on hauska yksityiskohta, ritilöity tuuletushormi. Kevyillä toimenpiteillä, kuten ympäristön raivaamisella, ulko-seinien maalaamisella ja huopakaton uusimisella kuivuri herää uudelleen henkiin. Maria Luostarinen

Pintakäsittely

Maalityypit

Rakennusten huoltoon on aina kuulunut maalipinnan uusiminen tietyin väliajoin. Vanhoja, kauniisti kauhtuneita, patinoituneita rakennuksia ei kuitenkaan tarvitse yksioikaisesti maalata, ellei se rakennuksen rakenteellisen suojauksen kannalta ole välttämätöntä. Vanhat perinnemaalit, kuten öljy- ja keittomaalit, ovat aina turvallisia valintoja, koska niiden jatkokäsittelystä ei synny ongelmia. Sen sijaan modernien, muovisidepohjaisten maalien poistaminen kuluneelta hirsipinnalta on osoittautunut miltei mahdottomaksi. Maalien valinnassa kannattaakin olla tarkkana, koska näitä uusmaaleja markkinoidaan myös perinnemaalien nimissä.

Värit

Kaitaisten kylällä on oma värimaailmansa. Päärakennukset on perinteisesti maalattu peittomaalilla vaaleiksi, mutta piharakennuksiin on valittu punamultamaaleista heleämpi italianpunainen, ei tummempaa faluninpunaista, jota nykyisin paljon suositaan. Joissain kohteissa maalin heleyttä on lisätty mahdollisesti vielä ripauksella keltamultapigmenttiä. Ovet on

suunnittelualueella maalattu alun perin joko keltaiseksi tai oranssin punaisiksi. Ovien pahoin ruostuneita heloja, kuten saranarautoja ja lukkokiilpiä, voidaan myös suojata kuumentamalla ja upottamalla ne tervassa. Pitempiaikaisen suojauksen saa aikaan, jos heloista jaksaa poistaa ruosteen teräsharjalla, käsitellä nämä ruostesuojamaalilla ja lopuksi öljyseoksella, jossa on grafiittijauhetta pigmenttinä. Liitteessä I on itse tehdyn keittomaalin ohje.

Uudisrakentaminen

Vanhojen rakennusten säilyttämisen lisäksi maisemaan vaikuttaa suuresti myös uudisrakentaminen. Suunniteltaessa uudisrakennuksia vanhojen piha-alueiden yhteyteen kannattaa vanhojen rakennusten mittasuhteista, muodoista, työstötavoista, materiaalin käytöstä ja väreistä ottaa mallia. Esimerkiksi kyläkeskuksen liepeillä rakennukset ovat olleet korkeita ja nopeamaisia; muualla uuden päärakennuksen muotoa ja massoittelemista voisi kehittää pitkänomaisen ja kohtuullisen leveärunkoisen paikallisen maatalotyypin pohjalta. Tärkeää on myös suojaisan piha-alueen säilyttäminen, joten vanhoja rakennuksia kannattaa sijoittaa ensisijaisesti purettujen rakennusten paikoille ja mahdollisuuksien mukaan jakaa eriytettävät tilat, kuten autotallit ym. omiksi rakennuksikseen.

Kaitaisten järvien rantavyöhyke on yhä miltei rakentamaton. Rantapuuston seasta löytyy toki joku muinoin pystytetty savusauna ja heinätalli. Tulevan rantaosayleiskaavoituksen myötä tulee lisää uusia rantatontteja. Loma-asutuksen suunnitteluun tulisi kiinnittää erityistä huomiota, koska rannat ovat avoimia viljelysmaisemia ja siten herkkiä muutoksille. Vapaa-ajan asunnot tulisi rakentaa kulttuurimaisemaan sopiviksi, mallia voi ottaa esimerkiksi pientilan pihan jäsennyksestä ja mittasuhteista. Korkeat, päätyjärvelle päin olevat hirsirakennukset ovat vieraita elementtejä kulttuurimaisemassa.

7. Rahoitus- ja toteutusmahdollisuudet

Alla on joitakin mahdollisuuksia julkaisussa esitettyjen toimenpiteiden toteuttamiseen ja toimenpiteiden rahoitukseen. Lisätietoja saa mm. kunnasta, ympäristökeskuksesta, TE-keskuksesta, paikallisten toimintaryhmien vetäjiltä sekä seuraamalla sanomalehtiä.

Ympäristötuen erityiset

Lähes kaikki aktiiviviljelijät ovat sitoutuneet maatalouden ympäristötukeen ja voivat siten hakea joko omalle maalleen tai väh. 5 v. vuokrasopimuksella hallitsemalleen alueelle erityistukisopimusta. Jo perustoimenpiteissä edellytetään tilan maiseman avoimena säilyttämistä, mutta vapaaehtoisilla erityistukisopimuksilla edistetään maiseman ominaispiirteitä, perinnebio-tooppien hoitoa tai luonnon monimuotoisuutta aktiivisilla toimenpiteillä.

Sopiva kohde voi olla maisemassa tärkeä metsänreuna ja siihen mahdollisesti liittyvä entinen niittyalue, metsähaka tai muu lannoittamaton ja muokkaamaton luonnonlaidunalue, peltoalueen kosteikko, järven 3 m leveämpi suojavyöhyke tai vaikkapa maisemakasveille perustettu pelto. On eduksi, jos toimenpiteet perustuvat paikalliseen viljelykulttuuriin tai jos niillä voidaan elvyttää entisen karjatalouden ympäristöjä. Myöskin viljelymaiseman luonnon monimuotoisuuden lisääminen on eduksi. Kohdealueen on oltava yhteensä vähintään 0,15 ha ja se saa koostua useammasta osasta.

Erityistukia haetaan keväällä ja hakemuksia saa paikalliselta maataloussihteeriltä. Hakemuksen voi jättää joko hänelle tai suoraan TE-keskuksen maaseutuosastolle. Lisätietoja myös:

Maaseutukeskus Mikkeli, puh. (015) 415 512

TE-keskus, maaseutuosasto, puh. (015) 466 4011

Rakennusten korjausavustukset

Rakennusten kunnostaminen nielee rahaa. Omarahoituksen osuutta voidaan pienentää avustuksilla, joiden tarkoituksena on toimia kannus-timena ja alentaa kynnystä korjauksen aloittamiseen. Seuraavassa on luettelo yleisimmistä avustustahoista. Koska eri tahojen menettelytavat ja myöntämisperusteet vaihtelevat, on nämä syytä selvittää perusteellisesti kun kunnostushanke tulee ajankohtaiseksi. Yleensä avustusten suuruus vaihtelee 20 – 50 %:in välillä. Avustuksia ei myönnetä takautuvasti, joten hakemukset tulee tehdä ennen korjaustöiden aloittamista. Töitä ei saisi myöskään aloittaa ennen myöntävän päätöksen saamista. Hakemuksien liitteeksi edellytetään aina kustannusarviota sekä joissain tapauksissa myös suunnitelmia. Avustuksia myöntäviä tahoja ovat mm:

ETELÄ-SAVON YMPÄRISTÖKESKUS

• rakennussuojeluavustus, puh: (015) 744 4579

MUSEOVIRASTO

• entisöintiavustus, puh: (09) 40 501

TE-KESKUS, maaseutuosasto:

- pienyritysinvestoinnit - avustus
- kulttuurihistorialliset rakennukset - korkotukilaina
- perinneympäristön vaaliminen - avustus jossa oman työn osuus voidaan hinnoitella, puh: (015) 466 4011

VALTION ASUNTORAHASTO (ARA)

- korjausavustus
- perusparannuksen korkotukilaina, Juvan kunnan asuntosihtööri, puh: (015) 75 551

Hankerahoitus ja talkootyö

Kuluvalla ohjelmakaudella 2001–06 on Etelä-Savossa useita paikallisia EU-rahoitusohjelmia sekä yleisempiä, kansallista ja EU- rahoitusta jakavia tukialueohjelmia. Joroisten alueella paikallinen rahoitusohjelma on nimeltään JoRaJuPuSu –Leader. Eri rahoitusohjelmilla on erilaisia painotuksia rahoitettavan toiminnan suhteen. Maiseman ja ympäristöhoidon hankkeita ei yleensä rahoiteta yksinään, vaan korkeintaan jonkin suuremman kehittämishankkeen osana. Mikäli seudulla ollaan hakemassa laajempaa hanketta esim. matkailutoiminnan kehittämiseen tai maaseudun yritystoiminnan edellytysten parantamiseen, kannattaa tiedustella hankkeen suunnittelijoilta mahdollisuutta liittää paikallinen maisemanhoito yhdeksi osaksi isompaa hanketta.

Maaseudun perinteinen keino suurempien hankkeiden toteuttamiseksi on ollut talkootyö. Sen voi yleensä laskea osaksi omarahoitusosuutta, mikäli rahoitus muuten toteutetaan hankevaroin. Talkoilla tehtäessä kannattaa mukaan kutsua myös perinneyhdistyksiä, paikallinen luonnonsuojelujärjestö, naapurikylien maamies-, maa- ja kotitalousseuroja ym. Talkootoiminta syventää erilaisten toimijoiden yhteistyötä ja samalla syntyy vuorovaikutusta yksilöidenkin kesken.

Ympäristöhoidon työllistämistyöt (YTY-työt)

Ympäristöhoidon työllistämistyöt ovat hyvä keino hoitaa maisemaa ja ympäristöä. Ympäristökeskus on vuosittain palkannut Etelä-Savon alueella useita kymmeniä työntekijöitä erilaisiin kunnostus-, korjaus- ja raivaustöihin. Työntekijöiden palkkaus hoituu sekä kansallisen että EU-rahoituksen (ESR-rahoitus) turvin. Tavoitteena on tarjota koulutusta ja työtilaisuuksia pitkään työttöminä olleille henkilöille sekä helpottaa heidän työllistymistään jatkossa. Etenkin on pyritty tietotaidon lisäämiseen puurakentamisen ja vanhojen rakennusten korjaamisen sekä luonnonmukaisten rakennusmateriaalien osalta ja myös tietouden lisäämiseen ympäristöhoidosta ja virkistyskäytöstä. Samalla edistetään Etelä-Savon ympäristökeskuksen ympäristönsuojelullisia ja –hoidollisia tavoitteita.

Kaitaisten kylällä on tarkoitus tehdä maiseman- ja ympäristöhoitotöitä YTY-miesten toimesta kesällä 2002. Kohteet valitaan tämän suunnitelman pohjalta, yhteistyössä maanomistajien kanssa. YTY-töillä tarjotaan ammattitaitoista työapua kohteiden hoitoon. Materiaalien hankinnasta vastaa maanomistaja. YTY-miehiä on mahdollisesti käytettävissä myös tulevina vuosina, mutta suunnitelman toimenpiteiden toteuttaminen ei voi olla pelkästään ulkopuolisten varassa. Myös kyläläisten omaa työpanosta kaivataan.

Kirjallisuus

- Grotenfelt, N. Karl. 1931. Joroisten historia I.
Grotenfelt, N. Karl. 1936. Joroisten historia II.
Haeggström, Carl-Adam, Heikkilä, Tapio, Peiponen, Jorma, Vuokko, Sep-
po. 1998. Toukohärkä ja kultasiipi.
Hänninen-Valjakka, Kirsi. 1998. Etelä-Savon perinnemaisemat. Etelä-
Savon ympäristökeskus. Alueelliset ympäristöjulkaisut 87.
Ikonen, Iiro, Kauppi, Jussi, Lammi, Antti, Lehtomaa, Leena, Seppälä, Hen-
na. 2001. Rekijokilaakson luonnonhoidon suunnitelmat. Lounais-
Suomen ympäristökeskus. Alueelliset ympäristöjulkaisut 231.
Jutikkala, Eino. 1958. Suomen talonpojan historia.
Korpilo, Berit. 1997. Eläimet luonnon- ja maiseman-hoitajina. Maa- ja met-
sätalousministeriö.
Lehtisalo-Hilander, Pirkko-Liisa, Pirinen, Kauko. 1988. Savon historia 1;
Esihistorian vuosituhannet ja keskiaika.
Meri, Veijo. 1993. Maassa taivaan saranat: suomalaisten historia vuoteen
1814.
Ympäristöministeriö. 1992. Arvokkaat maisema-alueet. Mietintö 66.
Ympäristöministeriö. 2000. Perinnebiotooppien hoito Suomessa. Julkaisu
443

Kyösti Nissisen arkisto

Liitteet

I. Keittomaalin valmistus

1. Keittomaalin perusresepti (8.1.1990, arkkitehti Panu Kaila)

vettä 150 l
rautasulfaattia 6 kg (pussi 4 kg)
hienoja ruisjauhoja 12 kg
punamultaa 25 kg (=säkki)
(vernissaa 5 l)
(suolaa 200 g)

2. Keittoastia ja keittopaikka

Keittoastiaksi otetaan päältä avattu 200 l rautatynnyri. Tynnyrin alla tulee tiilistä tai kivistä ladottu tulipesä, n. 20 cm korkuinen. Jos ilma on tuulinen, voidaan tulipesälle kaivaa tynnyriä hieman leveämpi kuoppa, siten että tynnyrin pohja tulee suunnilleen maanpinnan tasalle. Näin tuuli ei vie tulta pois tynnyrin alta.

Tynnyrin ympärille kiedotaan mineraalivillamatto, joka käytetään rautalangalta kiinni. Näin keitosta voidaan paremmin hauduttaa tasaisen kuumana. Astian hämmentämistä varten tehdään esim. laudasta voルト melu, jolla ulottuu hyvin astian pohjaan.

3. Keittäminen

Tynnyriin pannaan 130 l puhdasta vettä ja tuli sytytetään alle. Puuttuvat 20 l jätetään 3-4 vajaana olevaan ämpäriin, ja ruisjauhot sekoitetaan tasaisesti kaataen ensin tähän kylmään veteen.

Rautavihtrilli eli rautasulfaatti sekoitetaan tynnyrin kuumenevaan veteen melalla hämmentäen. Vihtrilli toimii poretusaineena kiinnittämässä värejä puukuituihin samaan tapaan kuin tekstiilivärjäyksessä. Se on myös [aho- ja homemyrky. Puujulkisivut rappeutuvat kuitenkin kuivumishalkeilun seurauksena eikä lahonsuojalla ole niissä tarvetta.

Kun vesi on höyryävän kuumaa, ei kiehuvaa, tynnyriin kaadetaan kylmään veteen sekoitettu ruisjauho. Ruisjauhojen asemasta voidaan käyttää myös vehnäjauhoja, jotka voivat olla jopa parempia liisterin muodostajia. Vehnä on aiemmin ollut liian kallista viljaa maalissa käytettäväksi. Teollisen keittomaalin valmistukseen käytetään yleensä vehnäjauhoja.

Tynnyriä pidetään kuumana, lähes kiehumispisteessä, 2-3 tuntia. Keitosta on tämän tästä hämmentävä melalla, ettei se pala pohjaan. Alla olevaa tulta täytyy säännöstellä siten, ettei tynnyri pääse myöskään kiehumaan yli. Jos vernissaa halutaan käyttää maalia vahvistamassa, lisätään se mukaan tässä vaiheessa. Vernissaa on hyvä lisätä aina, jos maalattava pinta on sileä tai tiivis: höylättyä laudaa, uutta hirttä, maalinpoistoaineella puhdistettua tai painekyllästettyä puuta. Vernissan käyttö on muuten lähinnä hintakysymys.

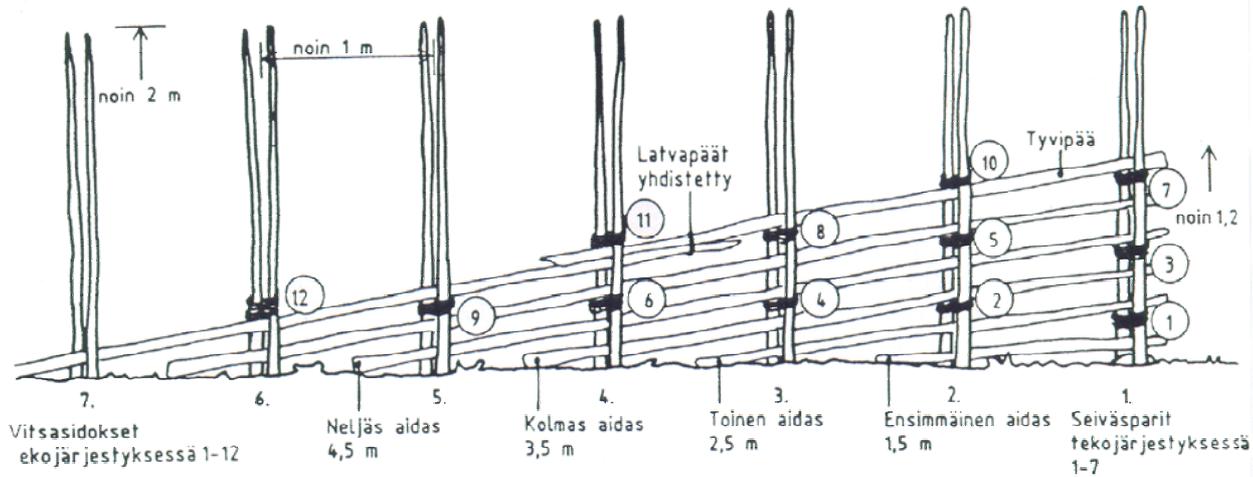
Keiton loppuvaiheessa sekoitetaan mukaan punamulta vähitellen lisäämällä. Jos väristä halutaan tavallista peittävämpää, lisätään punamullan määrää 1½-2-kertaiseksi, eli 37-50 kg/150 l. Punamullan määrää on hyvä lisätä silloin, kun maalataan uudesta laudasta tehtyjä paikkauksia vanhalla seinällä. Seos pyrkii tällöin helposti kuohumaan yli. Jos ahkerakaan hämmentäminen ei auta, vähennetään nestettä ämpärillinen tai pari ja kaadetaan ne myöhemmin takaisin. Tuli ei saisi olla enää kova.

Punamullan lisäämisen jälkeen keitosta haudutetaan vielä vähän aikaa hämmentäen, lähinnä punamullan tasaista sekaantumista varten. Tuli voidaan jo tässä vaiheessa sammuttaa. Keitoksen valmistumista voidaan tutkia kastamalla siihen puhtaaksi voルト puutikku. Kun tämä on kuivattu auringossa tai tulen lämmössä, kokeillaan pyyhkäisemällä, lähteekö siitä väriä. Punamullan värisävyjä on saatavilla kahta erilaista. Liisteri on valmiiksi keitetty, kun väriä ei lähde tikusta. Hyvin keitetystä maalista ei irtoa punamultaa vielä vuoden tai kahden vuoden kuluttuakaan. Tarpeeksi pitkä keittoaika on olennaista liisterin muodostumiselle.

Jos maalia säilytetään yli kaksi vuorokautta, on siihen lisättävä pari kourallista suolaa säilöntäaineeksi. Suolattuna keittomaalia voi säilyttää 1-2 viikkoa. Keittomaali on nyt valmiiksi maalattavaksi ja maalaustyön aikana on maalia syytä ajoittain sekoittaa. Maalaus tehdään yhteen kertaan niin paksusti kuin maalia seinässä pysyy.

II. Riukuaidan tekeminen

RIUKUAITA

AITA JA AIDANSEIPÄÄT

Seiväspuiksi varataan kuusi tai hitaasti kasvanut mänty. Aidanseipäät karsitaan ja aisataan eli puun kuoresta veistetään kuorimaraudalla tai kirveellä pois viiste kuorta koko pituudelta, jottei kuori lahota seivästä. Tyvipäät teroitetaan ja kuoritaan kokonaan maahan lyötävältä osuudelta, n. 30 cm. Seipäiden sopiva mitta on noin 2 metriä. Seipäät lyödään maahan pareittain metrin välein. Aloita aidan pano lyömällä maahan kolme seiväsparia, täytä ne aidaksilla ja jatka taas kolmella. Aidakset tehdään kuusesta, männystä tai haavasta, jotka karsitaan. Aloita aidasten latominen asettamalla yksi 1,5 metrin mittainen aidas tyvipäästään ensimmäisen seiväsparin väliin. Kiillaa aidas irti maasta pienellä kivellä niin, että se asettuu vinoon ja latvapuoli nojaa maahan.

VITSAKSET

Vitsakset tehdään kuusenoksista tai näreistä noin 1,5 metrin mittaisiksi. Halkaise vitsakset kahtia lyömällä kirveellä oksan tai näreen tyveen ja taivuta hitaasti kiilaamalla erilleen. Norjista ne joko liottamalla vedessä tai nuotion päällä kuumentamalla aita tehtäessä. Ensimmäinen vitsas sidotaan seiväsparin ensimmäisen aidaksen yläpuolelle. Vitsaksen latva kierretään toisen seipään ympärille – havutupsu toimii hyvänä jarruna – ja sen jälkeen tiukalle kahdeksikolle molempien seipäiden väliin. Kiedo vitsas halkaistu puoli seivästä vasten. Lyö valmis sidos kirveen hamaralla tiiviiksi ja katkaise ylimääräinen pätkä. Vitsasten sitominen on alkuun vaikein vaihe aidanpanossa, sillä sitoessa seipäitä ne täytyy pakottaa irti toisistaan. Ne eivät saa mennä ylhäältä ristiin, sillä niiden väliin tulee vielä useita aidaksia. Kun ensimmäinen aidas on asetettu ja sen yläpuolelle on asetettu vitsassidos, lasketaan toinen aidas sidoksen päälle seipäiden väliin. Aidas kulkee seuraavien seiväsparien väliin kallistuen viistosti maata kohden. Yhden vitsassidoksen varaan voi asettaa yhdestä kahteen aidasta. Toiseen ja kolmanteen seiväspariin tehdään ensimmäiset sidokset samalle korkeudelle kuin ensimmäisenkin, heti, kun ensimmäiset aidakset ehtivät seipäiden väliin sidoksen alle. Kuhunkin seiväspariin tehdään kolme vitsassidosta. Kun aita alkaa nousta alkupäästään haluttuun selkärakenteeseen pystytetään seuraavat kolme seiväsparia.

III. Pöyhölän tuulimyllyn korjausohjeet

Pöyhölän mylly luetaan Keski-Suomessa yleisiin varvasmyllyihin, joissa myllyn koko yläosa pyörii keskiakselin ympärillä. Kunnostuksen pääkohdat (tavoitteena toimintakuntoon saattaminen):

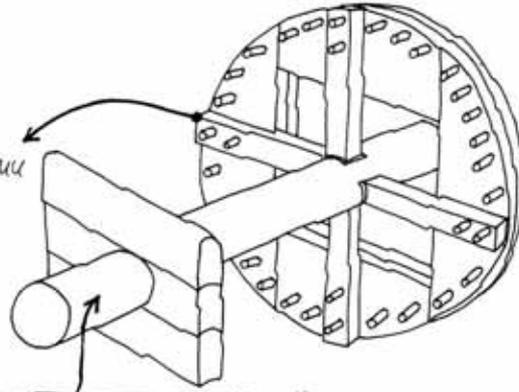
- Maanpinnan alentaminen siten, että vedet valuvat jalustasta pois päin. Jalustan tulisi silti sijaita pienellä kumpareella.
- Sisätilan siivoaminen ja raivaaminen.
- Jalustan korjaus paikkaamalla. Ristikkein salvotut hirsijalustat (**osa a**) tulisi paikata yksi kerrallaan, jotta hirsijalusten pituus säilyisi ennallaan (korkean rakennelman vakaus perustuu riittävään laajalle levitettyihin jalaksiin). Hirsitöiden aikainen tuenta esimerkiksi nurkkaföljareiden alta pöllein tai hydraulisin tunkein. Jalusten liitoksissa voidaan harkita käytettävän esim. pystykämmenliitosta tapittaen jäykistämällä. Liitokset ja toteutustapa edellyttävät lisäsuunnittelua!
- Jalusten päälle asetettujen hirsien (**osa b**) päiden paikkaaminen, jotka kannattavat ulkoseiniä. Samalla harkitaan lisävaakatukien tarpeellisuus.
- Siipiseinän ja tämän vastakkaisen seinän alimman muita leveämmän alahirren uusiminen (**osa c**). Nämä kannattavat vaakatukien lisäksi tuulimyllyn lattiaa, oviseiniä ja vastakkaista seinää.
- Puuston raivaaminen vasta jalustan korjauksen jälkeen. Runkoon kiinni kasvaneet pihlajat tukevat ja edesauttavat myllyn pystyssä pysymistä.
- Puuttuvan karapuun ja oven palauttaminen. Karapuun malli otetaan vanhasta paikallaan säilyneestä eteläpuolen karasta. Kevytrakenteisen oven mallia voidaan hakea esim. vanhoista valokuvista.
- Pääakselin uusiminen vanhan mitoituksen mukaisesti (vaihto mahdollista ratas purkaen). Akseli: $\emptyset$ 25 – 28 kuorittu mänty tai kuusirunko, kierteisyys tulee tarkistaa vanhasta osasta. Akselin paikkaaminen ei tule kyseeseen koska siipien paino muodostunee liian suureksi.
- Siipien uudelleen rakentamisen (vanhat valokuvat mallina). Siipikonstruktio vaatii lisäselvitystä. Rakentajien tulisi olla kevyet.
- Nurkkien laudoittaminen umpeen (16-18 x 130–150 mm, höyläpintainen, sydänpuu ulospäin asennettu mäntylauta).
- Vaurioituneiden osien korjaaminen ja uusiminen, jotta myllystä saataisiin toimintakelpoinen.

Minimitoimenpiteet: Varotoimenpiteenä, jos muita rungon korjaustoimenpiteitä ei tehdä, on asettaa nurkkaföljareiden alle tukipuut sekä tarvittaessa (läpi)pultata keskipilaria tukevat ristikkäiset vaakatuet pilariin. Osa seinien kuormasta siirtyy täten pilarille, jolloin lahonneiden jalustarakenteiden kuorma vähenee (nykytilan vakauttaminen). **HUOM! Edelliset toimenpiteet estävät myllyn pyörimisen keskiakselinsa eli pilarin ympäri.**

Pöyhölan TUULIMYLLY

• SUIJIA PUOKITÄVÄ PÄÄAKSELI ON VAIHDETTAVA. TÄMÄ ONNISTUU KUN AKSELIN PÄÄSSÄ OLEVA PUURATA SUKETAAN.

• PUIDEN POISTO TUULIMYLLYN YMPÄRILTÄ VASTA KUN JALUSTAN TUUKIRAKENNELMA ON KORJATTU.

• MINIMITOIMENPIIRE; TUUKIRISTIKOIPEN FÖLJÄMINEN (LÄPILUUTAUS) KESKIPILAKUN, JOLLOIN OSA ULKOSEINÄN KUORMASTA SIIRTYY PILAKILLE. HUOM! ESTÄÄ MYLLYN KÖÖRIMISEN AKSELIN YMPÄRI.

• HIRKEN PAKSUUS 90mm.

c
b
a

leikkaus a-a

• MAANKIVIN ALENTAMINEN JALAKIEN YMPÄRILTÄ.

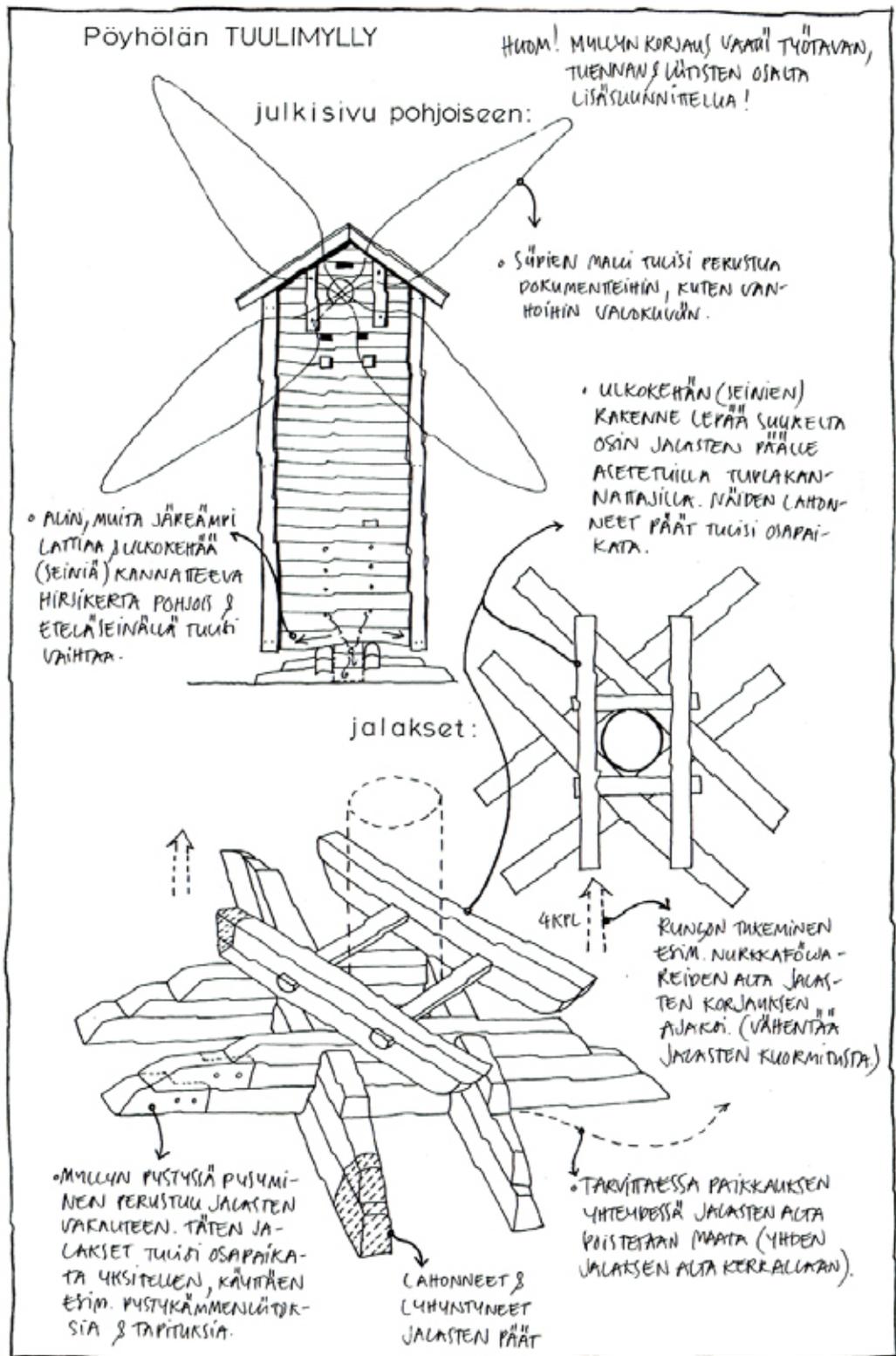
• NURKKIEN KOTELOINTI 18 x 130-150 mm

• MINIMITOIMENPIIRE; ULKOKEHÄN TUKEMINEN NURKKA-FÖLJÄREIKEN ALTA.

pohja

• NURKKA-FÖLJÄRI; 4 KPL

Pöyhölässä sijaitsevan tuulimyllyn pohja, leikkaus sekä pääakselin ja hammasrattaan liitos. Tuulimyllyt ovat nykyään harvinaisia. Tämän myllin korjaamisella käyttökuntoon siirretään tuleville sukupolville puusepän taidonnäyttteenä varhaisen puukoneiston malli. Maria Luostarinen

Tuulimyllyn julkisivu sekä koko rakennetta pystyssä pitävä jalasrakenne. Ristikkäiset jalakset jäykistävät keskipilarin, kun sen sijaan ulkoseiniä kannattaa jalasten päälle asetetut vierekkäiset hirsikerrat. Korjauksen kannalta on tärkeää ymmärtää tuulimyllyn eri rakenneosien tarkoitus. Maria Luostarinen

IV. Kaijonkylän keskeisen alueen kartta 1931

